

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Václav Sixta

***Formy reprezentací československých historiků 1. poloviny
20. století.***

***Václav Chaloupecký (1882 – 1951), Fridolín Macháček
(1884 – 1954), Josef Pešek (1878 – 1958)***

*Forms of representations of czechoslovakian historians in first half of
twentieth century*

*Václav Chaloupecký (1882 – 1951), Fridolín Macháček (1884 – 1954), Josef Pešek (1878
– 1958)*

Praha 2014

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Jiří Štaif, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kteří mi byli v průběhu psaní práce inspirací, podporou i motivací. Především profesoru Prof. PhDr. Jiřímu Štaifovi CSc. za vedení celé práce, inspirativní připomínky jak heuristického, tak metodologického rázu. Také děkuji panu Doc. PhDr. Michalu Pullmannovi, PhD. za umožnění studijního pobytu v Krakově, který byl pro mě jednou z nejvýznamnějších inspirací nejen pro tuto práci. Též děkuji všem kolegům, kteří byli ochotni přispět radou či kritikou ke tvorbě této práce. Za všechny bych rád zmínil alespoň PhDr. Milana Ducháčka, Mgr. Romana Pazderského, Bc. Břetislava Panáka, Bc. Čenka Pýchu a Mgr. Michala Sklenáře.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 15. dubna 2014

.....

Václav Sixta

Klíčová slova

reprezentace historika, československá historiografie, reprezentativní dílo, Václav Chaloupecký, Josef Pešek, Fridolín Macháček

Key words:

representation of historian, Czechoslovakian historiography, representative work, Václav Chaloupecký, Josef Pešek, Fridolín Macháček

Abstrakt

Práce se zabývá pojmem „reprézentace historika“ na příkladu československé historiografie první poloviny 20. století. Pro její porozumění je důležité její východisko z bakalářské práce, která se zabývala reprézentací historika v Kulturním adresáři Antonína Dolenského na základě kvantitativní analýzy. Diplomová práce je antropologizováním téhož problému ve smyslu zdůraznění mnohosti reprézentací a jejich nezávislosti na obvyklém makroskopickém pohledu na československou historiografii. Tuto perspektivu mi umožnila volba materiálu, kterým jsou texty tří historiků – spolužáků, kteří společně studovali obor historie – geografie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, nicméně jejich kariéry se posléze odvíjely odlišnými směry. Jsou to Fridolín Macháček spojený celým svým profesním životem s Plzní a jejím archivem, Josef Pešek profesor Akademického gymnázia v Praze a regionální historik východních Čech a v neposlední řadě Václav Chaloupecký archivář v Roudnici nad Labem, profesor československých dějin na univerzitě v Bratislavě a posléze i v Praze. Výhodou takto zvolené pramenné základny je možnost zaměřit se na samotný pojem „reprézentace historika“ jako výsledek procesu symbolické komunikace mezi historikem a jeho čtenáři. Výsledkem práce tak je konstrukce vnitřní struktury tohoto pojmu, založená na metafoře sítě.

Abstract:

The thesis is dealing with the term „representation of historian“ on the example of czechoslovakian historiography of the first half of twentieth century. For understanding of this work is important the context of my bachelor thesis, which dealt with the same problem using quantitative approaches on Kulturní adresář (Culture adressary) written by Antonín Dolenský. This thesis is an antropologization of the same issue in the meaning og underscoring the multiplicity of representations and its independence on the macroperspective of usual interpretations of czechoslovakian historiography. This perspective is enabled by choosen sources, which are texts of three historians – schoolmates, who studied together field of study history – geography on the Faculty of arts of Charles university. But their careers had differnt ways. Fridolín Macháček was during his whole professional life connected with Plzeň and its archive, Josef Pešek was teacher on high school in Prague (Akademické gymnázium) and historian of east bohemia and last but not least Václav Chaloupecký archivist in Roudnice nad Labem, professor of czekoslovakian history at university in Bratislava and than in Prague. The advantage of these sources is possibility to focus on the term „representation of historian“ like a result of process of symbolic communication between historian and his readers. The result of my thesis is cnstruction internal structure of this term, based on the net metaphor.

Obsah

Poděkování	2
Úvod.....	8
Uvedení do problematiky a pramenů	10
Návaznost na bakalářskou práci.....	10
Pojem „reprezentace“	15
Spolužáci	19
Základní sekundární literatura	22
Reprezentativní dílo	25
Diskurs historie.....	33
Úvod k dílu jako prostředek symbolické komunikace	39
Autobiografie.....	45
O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejímu vztahu k životu.....	52
Závěr	63
Reprezentace historiků	64
Reprezentace historika jako pojmový nástroj	71
Seznam pramenů a literatury	80

Úvod

Text, který se právě čtenáři dostává do ruky, je výsledkem několika inspirací, se kterými jsem se během studia setkal. První z nich je bezesporu práce na mé bakalářské práci, jejímž výsledkem bylo více otázek než odpovědí, dotýkajících se výzkumu dějin dějepisectví, pramenů, které lze pro tuto větev bádání využívat i kvantitativních metod jejich zpracování. Přestože práce byla založena na analýze jediného pramene, výsledkem byla sprška nových otázek směřující do různých směrů a polí bádání. Tato neuzavřenost mě provokovala a inspirovala k prvnímu promýšlení konceptu práce diplomové. Samozřejmě nikoliv s cílem odpovědět na všechny vyvstalé otázky – to by bylo naivní, ale se snahou některé z nich utřídit, promyslet a nabídnout možné interpretace tváří v tvář v kontaktu s konkrétními prameny.

Díky povaze klíčového pramene bakalářské práce, obsahující 5500 životopisných hesel, z čehož téměř 200 medailonků historiků, se mi od počátku nabízelo množství textů ke zkoumání. Možnost dotknout se rozmanitosti a vrstevnatosti československé historiografie 1. poloviny 20. století, byla druhou významnou inspirací, která nutila a stále nutí k znovu promýšlení takových pojmů jako „československá historiografie“, „české dějepisectví“, nebo „škola“ či „regionální dějepisectví“. Jak dát hlas historikům, kteří tvořili v regionech, nebo jako kněží či řeholníci? Mohla v těchto kruzích vzniknout díla, překračující rámeček regionů? To jsou jen příklady otázek, které tato materie nabízí.

Posledním pramenem inspirací mi pak byla setkání s teoretickými texty z různých oblastí zkoumání lidské minulosti. Ať už se jedná o literárně kritické práce Rolanda Barthesa a Haydena Whitea nebo syntézy dějin dějepisectví z řady *The Oxford history of historiography* či práce polských historiků na témata dějin dějepisectví a metodologie historické vědy.¹ Tyto čtenářské zkušenosti mě vedly po linii metodologických tázání a problematiky práce s pojmy a metaforami, které se v této práci alespoň okrajově dotýkám. Východisko z bakalářské práce, široká nabídka zajímavých pramenů a metodologické inspirace – to jsou uzlové body, ze kterých jsem se snažil vést svá tázání.

---

¹ Zamorski Krzysztof, *Dziwna rzeczywistość: wprowadzenie do ontologii historii*, Księgarnia Akademicka, Krakow 2008

Wrzosek, Wojciech, *Historia – Kultura – Metafora*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1997

Tři nejsilnější zdroje inspirací a tři hlavní otázky – to je velmi přesná charakteristika mojí práce, jejíž strukturovanost a analytičnost nelze popřít ani ukrýt. Jak už jsem naznačil na počátku, bakalářská práce byla kvantitativním výzkumem. Již samo užití tohoto typu metody v době, kdy se zdá, že kulturní obrat směřuje pozornost směrem k historické antropologii, musí vyvolávat otázku, zda mají takové metody místo v současné historiografii a jestliže ano, tak z jakého důvodu. To je tedy první otázka: *„Je možné a legitimní vyjít při zkoumání minulosti z kvantitativní analýzy? Pokud ano, za jakých podmínek?“*

Kdykoliv jsem se zabýval historií historiografie, vždy skrze pojem „reprezentace historika“ a to až téměř do míry hraničící s nadužíváním. Ovšem jinak historik musí tento pojem užívat v kontaktu s pramenem kvantitativní povahy a jinak při analýze textů. Všechny jeho možné vrstvy a významy jsou zároveň významným analytickým potenciálem, ale na druhou stranu mohou snadno svést k banalizaci a vyprázdnění tohoto pojmu (možná právě kvůli vědomí Damoklova meče hrozícího ztrátou smyslu klíčového pojmu má tato práce tak sevřenou formu a styl). Druhou otázkou tedy je: *„Jakým způsobem a v jakých kontextech lze produktivně užívat pojmu „reprezentace historika“?“*

Závěrečná otázka co nejtěsněji spojuje pojem „reprezentace historika“ se samotnými prameny a týká se profese historika a jeho tvorby. Ve zkoumané epoše, stejně tak jako dnes, působily stovky historiků na různých úrovních a v různých institucích i úplně mimo ně. Jak tito lidé komunikovali se svým čtenářstvem, jak jím byli vnímání a uznávání? Jaké vlastnosti muselo mít dílo o historii, aby si získalo pozornost kolegů? Pomocí komparace textů historiků z různých pozic v oborové hierarchii jsem se pokusil odpovědět i na třetí otázku: *„Kdo je historik?“ „Jakým způsobem se jeho práce stane reprezentativní v jeho oblasti bádání?“*

Uvedení do problematiky a pramenů

Návaznost na bakalářskou práci

Jedním z východisek, důležitých pro porozumění předkládanému textu, je má bakalářská práce *Kolektivní biografie československé historiografie k roku 1934*. V následující kapitole se pokusím o její stručné představení a nastínění souvislosti z mojí prací diplomovou. Hlavním tématem byla, stejně tak jako v tomto textu, „repräsentace historika“. Základním metodologickým východiskem byla kvantitativní metoda zpracování dat z Kulturního adresáře, který byl klíčovým pramenem práce.² Kulturní adresář ČSR, jehož první vydání, dokončené roku 1934, je v úvodu charakterizováno jako „*biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*“.³ Autorem je Antonín Dolenský (1884–1956) vrchní knihovník Knihovny Národního muzea. Dolenský se kromě práce na Kulturním adresáři věnoval také nezanedbatelné publikační činnosti, která sahá od sběratelství, přes historii k dějinám umění. Mezi jeho díla patří například Nové vydání Palackého dějin, Výbor obrazů Karla Škréty či knihovnické pomůcky jako Soupis pražských knihoven z roku 1926.⁴

Cílem adresáře je vytvoření reprezentativního přehledu Československé kultury jak pro zahraniční vědce a instituce, tak pro potřebu vnitřního kulturního života Československé republiky. Od počátku autor zdůrazňuje význam příslušnosti k československému státu i přes jeho multietnicitu. Tento předpoklad je v textu úvodu zmíněn přímo, ale také je nepřímým doložen tím, že při srovnání s jinými státy v oblasti kulturních lexikonů uvádí jako jediného dosavadního československého zástupce Friedricha Jaksche a jeho *Sudetendeutscheschriftsteller und ihre Werke für die Jahre 1900-1929*.⁵ Tím symbolicky přijímá Němce do československé kultury. Pro srovnání – německé politické strany se zapojily aktivně do politiky v roce 1926.

Důraz na stát a reprezentativnost podporuje i portrét Tomáše Garigua Masaryka, blasonování státních znaků, pečeti a praporů. Státní znaky jsou také

---

² Sixta Václav, *Kolektivní biografie československé historiografie k roku 1934*, bakalářská práce obhájená na FF UK 10.09.2012

³ Dolenský Antonín, ed. *Kulturní adresář ČSR: biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*, Josef Zeibrdlich, Praha 1934, s. 5

⁴ Dolenský Antonín, ed. *Soupis pražských knihoven: adresář a průvodce s uvedením podmínek přístupu a hodin úředních*. Jan Svátek, Praha 1926

⁵ Jaksch Friedrich, *Lexikon sudetendeutscher Schriftsteller und ihrer Werke für die Jahre 1900-1929*, Gebrüder Stiepel, Reichenberg 1929

barevně vytištěny na kvalitnějším, křídovém papíru. Kulturu jako celek, tedy nerozdělenou na jednotlivá jména, má zastupovat kulturní statistika, která se snaží pokrýt všechny její oblasti v jejich kvantitativní formě. Jsou zde prezentovány počty škol, muzeí, knihoven s množstvím svazků, divadel, turistických spolků, promítaných filmů atd. Ty mají ukazovat na vyspělost Československa ve všech směrech.

Celkem obsahuje tento úctyhodný soubor 5500 životopisných, abecedně řazených dat. Ovšem Kulturní adresář obsahuje také rejstřík, kde jsou osobnosti v něm obsažené rozděleny podle oborů. Dochází zde k prolínání oborů u různých osob, na základě odpovědi, kterou uvedly v dotazníku. Například Inocenc Ladislav Červinka je uveden jak mezi numismatiky, tak mezi historiky. Samozřejmě je zde mnoho podobných příkladů, kdy se historici zařadili i do jiných oborů. Nejčastěji dochází ke kombinaci s některou z pomocných věd historických, národopisem, archivnictvím či vlastivědou. Tyto seznamy pak tvoří reprezentační seznamy jednotlivých oborů, neboli konstruují jejich složení, podobu a druhotně i vnitřní strukturu k roku 1934.

Jednotlivá hesla osob byla vytvořena na základě jednotného dotazníku, který byl respondentům zaslán, aby se v odpovědích prezentovali. V dotazníku je možné identifikovat několik bloků otázek. První z nich je logicky zaměřen na osobní údaje. Mezi otázkami po základních identifikačních údajích je zajímavé tázání se po předcích a příbuzných, které otevírá možnost zabývat se vytvářením společenských sítí pomocí sňatků například v rámci určitého oboru apod. Pokud uvádí dotázaný i své předky je možné ho zařadit vertikálně v čase do významného rodu a získat tak základní genealogické informace. Kvůli zjištění mobility mohou být badatelsky vyčerpávací i otázky po místě narození, současném bydlišti a letním bytě. Ty jsou zdůrazněny autorem i v úvodu Kulturního adresáře, jako příležitost k navázání kontaktů mezi vědci z domova i ze zahraničí. K tomuto typu otázek patří také uvedení telefonního čísla. Setkáváme se zde tedy s figurou kosmopolitizace a větší interaktivity československé vědecké obce.

Další okruh otázek se týká odborného působení. Tato část dotazníku stojí na dvou otázkách, které mohou na první pohled působit podobně, ale ve skutečnosti se každá táže po jiném aspektu díla dané osobnosti. „*Charakteristika aneb stručné vylíčení činnosti, oboru pracovního:* “ a „*Který Váš obor (y) má být v rejstříku uveden:* “ Obě otázky se ptají o specializaci dotázaného, ale každá

zdůrazňuje jiné hledisko. Otázka po uvedení díla do rejstříku očekává, aniž by byl uveden seznam možných oborů, že respondent vyplní svou specializaci zcela obecně a heslovitě. Ke stručnosti nabádá odpovídajícího i určení: „v rejstříku“. Toto je přímo zdrojová otázka, na základě které je vytvořen rejstřík podle oborů.

Ovšem otázka tážající se na „*charakteristiku aneb stručné vyličení činnosti, oboru pracovního*“ neočekává stejnou odpověď jako dotaz předchozí. Zde se předpokládá podrobnější popis činnosti dotázaného, tedy důvod, proč by měl být zařazen do reprezentativní publikace typu Kulturního adresáře. Jednou z typických odpovědí může být například vyličení již zmíněného I. L. Červinky: „*Zprvu věnoval se činnosti historické a publicistické jako redaktor „Sursum“, „Vlasti“, „Sborník historického kroužku“, „Sborníku katolického duchovenstva československého“. V letech 1921–25 byl asistentem Theologické fakulty v Praze, 1926 jmenován definitivním profesorem náboženství na stát. učitelském ústavě v Praze II, od roku 1928 suplujícím profesorem katechetiky a pedagogiky Bohoslovecké fakulty Karlovy univerzity v Praze. Přispívá do všech katolických kulturních a vědeckých revue, v nichž publikoval řadu studií, kritik a článků od roku 1912.*“ Je zřejmé, že odpovědi na tuto otázku jsou cenným zdrojem informací o reprezentativnosti určitých témat, institucí, periodik apod. Díky Dolenského pečlivosti, že je můžeme najít přesně otisknuté v Adresáři, jen s nezbytnými stylistickými úpravami a zkratkovitou formou.

Jako podpůrnou otázku k širšímu vyličení oboru, respektive sebereprezentaci dotázaného, můžeme chápat výčet literatury, který má podpořit oprávněnost jeho zařazení do souboru členů Adresáře. Jinými slovy řečeno, soupis díla zde tvoří zásadní část symbolické reprezentace respondenta a podporuje tak jeho nárok na výsadu být zařazen do Kulturního Adresáře a reprezentovat svůj obor. Tento jev je ve své kvantitativní podobě patrný zvláště u těch členů Adresáře, kteří nemají oporu v prestiži instituce, ve které by působili. Tuto „nevýhodu“ pak kompenzují podrobnými výpisy svých publikací včetně drobných příspěvků do regionálních a spolkových periodik.

Podobnou doplňující funkci má i možnost uvedení členství v učených společnostech, akademiích a udělení státních vyznamenání. Zde patří k nejreprezentativnějším především učené společnosti. Z těch nejvýznamnějších rozhodně Královská česká společnost nauk, Akademie věd, Štefánikova učená

společnost a Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen.⁶ Státní vyznamenání obdrželo devět historiků ze 174, což z vyznamenání činí výjimečnou, avšak exkluzivitu generující záležitost.

Na závěr dotazníku bylo možno doplnit další informace, pro které nebylo jinde místo, nicméně tuto možnost většina respondentů z řad historiků nevyužila. Stejně jako možnost navrhnout některého kolegu či známého, aby mu byl také zaslán dotazník Kulturního adresáře. Tato doporučení se objevují spíše mezi níže postavenými kolegy ze středních škol či v rámci církevních kruhů. Všemi se také A. Dolenský zabýval, o čemž svědčí jeho zásahy v podobě odškrtnutí přímo v dotaznících.⁷ Z toho, co jsem nastínil výše, plyne pro další postup zásadní závěr: Kulturní adresář nemusíme chápat jen jako informativní souhrn životopisných údajů, ale je především možné s ním pracovat jako s reprezentativní příručkou československé kultury, potažmo historiografie.

Takto definovaný reprezentativní soubor jsem ve své bakalářské práci analyzoval pomocí kritéria „generace“ a synchronní linii zastupovala kritéria „pozice v hierarchii oborů“, „specializace“ a „region působení“. Výsledkem byla kvantitativní analýza kolektivní reprezentace historiografie ČSR k roku 1934, ukazující na vztahy mezi jednotlivými kritérii, ale také na trendy v tehdejší historiografii. Pro moji diplomovou práci nejsou důležité konkrétní výsledky analýz, ale otázka, mezí a možností užití kvantitativních metod při výzkumu dějin historiografie.

Hned zpočátku je třeba otevřeně říci, že kvantitativní metody mají své limity a metodologická rizika, která je dobré reflektovat. Mám na mysli především jistý obzor, za který již nejsou tyto metody schopné dohlédnout. Je to dáno jejich specifickým způsobem vztahování se k pramenům spíše do pomyslné šíře než do hloubky. Neboli: ukáže li statistické zpracování pramene dynamiku v proměnách specializací mezi generacemi historiků, již nedokáže odhalit mezigenerační diskursy, které mohou vznikat v rámci běžného akademického provozu. I přes toto významné metodologické omezení jsem přesvědčen, že i po kulturním obratu mohou kvantitativní zpracování vhodných pramenů přinášet plodné výsledky. Především na poli prvotního ohledání badatelského pole, kde

---

⁶Seibt Ferdinand, ed. a Neumüller Michael, ed. *Vereinwesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern: Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 25. bis 27. November 1983 und vom 23. bis 25. November 1984*, München 1986

⁷ Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále jen LA PNP), Pozůstalost Antonín Dolenský, č. fondu 267, karton 1-14

tyto metody nabízejí zajímavé a originální půdorysy daných problémů a umožní je nově formulovat a navázat na ně dalším – metodologicky jinak orientovaným, výzkumem.

Tato diplomová práce je pokusem odpovědět na otázku, zda je možné vyjít z kvantitativní analýzy, jako základního ohledání badatelského pole a následující bádání již založit na jiných metodologických východiscích. Proto předmětem této práce budou tři historici, jejichž biografické medailonky jsou v Kulturním adresáři, patří do stejné generace, ale každý z nich reprezentuje jinou pozici v hierarchii oboru, tak jak jsem je definoval v bakalářské práci. Materiálově budu vycházet především z jejich textů – tedy z materiálů, které jsou již mimo dosah kvantitativní analýzy, nicméně jejich výběr z výsledků takového typu zkoumání vychází. V závěru se pak pokusím formulovat, zda a v čem spočívá produktivita kvantitativně pojaté historie.

Pojem „reprezentace“

„Společnost se totiž nesestává jednoduše z masy lidí, která v ní žije, z půdy, kterou společně obývá, z věcí, které používá, z činností, které vykonává, ale především z představ (*représentation*), které o sobě společnost má“.⁸ Citátem nepochybně jednoho z nejvýznamnějších textů na téma pojmu reprezentace v kontextu sociálních věd z pera Émila Durkheima chci začít úvahy nad klíčovým pojmem této práce. Právě ve využití tohoto pojmu shledávám příležitost promýšlet dějiny československého dějepisectví z poněkud jiného úhlu než je obvyklé a nabídnout tak možnost propojení sociálně-historických východisek, s inspiracemi literárně-vědnými (R. Barthes) na konkrétní materii z dějin československé historiografie první poloviny 20. století. Nejprve bych rád alespoň na základní úrovni popsal některé přístupy vážící se k pojmu reprezentace a nastínil tak jeho kontury, abych nakonec mohl představit možnosti jeho užití ve své diplomové práci.

Z perspektivy historika je nejvýznamnější reflexe diachronního významu pojmu reprezentace. Jednoduše z toho důvodu, že se jedná o zásadní epistemologický problém, spočívající ve východisku, že veškeré historické prameny jsou reprezentacemi minulé skutečnosti, ke které nemáme z pozice současnosti přístup než skrze prameny písemné, orální a hmotné povahy. Jinak řečeno: každá historická práce – ať již odborná či laická, pracuje s reprezentacemi a je sama reprezentací. Při setkání s konkrétním pramenem, například fotografií již nežijícího člověka, dopisem z pozůstalosti či mezinárodní smlouvou, tak současný historik vstupuje do problematiky vztahu zastupujícího a zastupovaného.

Reprezentace minulosti jako svůj nejvlastnější objekt vědeckého zájmu mají především dva směry historického bádání. Prvním z nich je strukturalismus, vycházející z literárně kritických pozic, jehož představitelem je mimo jiné francouzský sémiolog a literární vědec Roland Barthes. Příznačnou tezí pro tento přístup k minulosti je redukce skutečnosti na text a minimalizace role autora při jeho vytváření. Ve svém článku nazvaném příznačně *Smrt autora*, Barthes

---

⁸ Durkheim Émile, *Elementární formy náboženského života*, OIKOMENEH, Praha 2002

předkládá tezi, že koncept autora jako vypovídajícího individua je chimérou literární vědy a že se nevztahuje k žádné mimotextové realitě.⁹

Existuje tak jen text a jazyk tady a teď jako performance a nikoliv zachycení něčeho mimo text, nad či za textem. Tímto přístupem se inspirovali někteří historici, jejichž práce pracují s prameny především jako s texty v rámci konkrétního diskursu bez většího zřetele k autorské intencionalitě. Z takto orientovaných českých autorů bych zde připomněl práci Kamila Činátla *Dějiny a vyprávění*, která ukazuje Palackého Dějiny jakožto určující text českého národního vyprávění skrze rozbor narativních figur a postupů a ukotvuje ho v kontextu dalších textů a uměleckých děl o národní minulosti.¹⁰

Společenský kontext více akcentují tzv. *memory studies*, které se zabývají především fenoménem paměti a vzpomínání jakožto sociálního jednání. Základním objektem bádání je v tomto případě reprezentace minulosti a její společenská funkce ve vztahu k utváření identit. Autoři zabývající se těmito jevy tak akcentují spíše moment recepce reprezentací minulosti jakou součástí identit společenských skupin či národů. Pokud bychom tímto prizmatem zkoumali kupříkladu vzpomínání na Lipanskou bitvu v 2. polovině 19. století v rámci politických proslovů, nebylo by naším primárním zájmem zkoumat původ, vzdělání a životní situaci řečníka, ale spíše publikum, jeho představy o minulosti a motivace jeho sociálního jednání, jakým poslech proslovu jistě je. K diachronnímu rozměru reprezentací lze tedy přistupovat různě – od jejich naprosté absolutizace a tedy popření existence mimotextové skutečnosti až po zkoumání jejich vztahu ke konkrétnímu sociálnímu jednání.

Pojem reprezentace má také svůj synchronní rozměr. Z této perspektivy má schopnost analyticky vysvětlit určité jevy ve společnosti. Jde o fenomény zpřítomňování abstraktního a zpřítomnění celku v jeho části. Skrze analýzu reprezentace abstraktních entit je možné pojednat takové pojmy jako je moc nebo národ. Na příkladu moci toto dobře ukázal Peter Burke v knize *The Fabrication of Louis XIV.*¹¹ Zkoumá zde zpřítomňování Ludvíka XIV. v tehdejší Francouzské společnosti skrze umění a ukazuje na souvislost mezi těmito reprezentacemi a utvářením panovnické moci. Předmětem jeho zájmu jsou tak baletní představení, sochy, mince, tapiserie a další textové i hmotné reprezentace krále, která měla

---

⁹ Barthes Roland, *Smrt autora*, Mantela 1968

¹⁰ Činátl Kamil, *Dějiny a vyprávění*, Argo, Praha 2011

¹¹ Burke, Peter. *The Fabrication of Louis XIV.* 1st ed. New Haven: Yale University Press, 1992

vstupovat do povědomí každého Francouze a utvářet tak obraz (reprezentaci) krále, respektive moci po celé zemi. Podobně produktivně využil pojem reprezentace ve svém zkoumání Marc Bloch, když ukázal na reprezentaci královské moci skrze víru ve schopnost krále léčit krtici.¹²

V případě reprezentace celku v části můžeme mluvit o reprezentacích socioprofesionálních skupin, národů, států atd. Tato varianta užití pojmu reprezentace může být užitečná při zkoumání takových jevů jako je například nacionalismus, kdy je pomocí dílčích reprezentací představován daný konkrétní národní celek. A to nejen na základní symbolické úrovni vlajek a heraldické symboliky, ale také například pomocí výstav, či denního tisku, jehož roli v těchto procesech zdůrazňují Benedict Anderson a Gérard Noiriel.¹³

Posledním významem pojmu reprezentace je jeho užití v kontextu statistiky a kvantitativně pojatých dějin ve významu reprezentativního vzorku. Analyzuje-li historik společenské jevy na základě pramenů statistické povahy (nebo pramenů na statistické údaje převoditelných), musí vždy volit reprezentativní vzorek, který podrobí bádání. Tvorba a obhajoba takto založené pramenné základny je pak klíčovým bodem konceptualizace textu. Například zkoumání životní úrovně horníků na Ostravsku, vyžaduje vymezení kdo je horníkem, jaké jsou hranice Ostravska a jaká jsou kritéria zkoumání životní úrovně (např. výše mzdy, pracovní doba, sociální pojištění...). Reprezentativní vzorek jako ústřední bod konceptualizace v rámci kvantitativních zkoumání minulosti tak představuje další z řady způsobů aplikace tohoto pojmu v historiografii.

Ve své práci budu používat pojem reprezentace v dvojím kontextu. Prvním z nich je „reprezentace historika“. Jeho základní vymezení chápu, jako řada obrazů užívaných historikem v konkrétním sociálním kontextu k tomu, aby deklaroval svoji profesi, dosáhl jejího uznání a získal či upevnil své místo v hierarchii oboru a místě svého působení. Jinými slovy se jedná o naplňování pojmu „historik“, pomocí připisování mu konkrétních znaků a výkonů, které legitimizují jeho sociální postavení. Tento pojem vede tázání po symbolické komunikaci historika a čtenáře, jejímž výsledkem je vytváření odpovědí na otázku: „Kdo je historik?“.

---

¹² Bloch Marc, *Králové divotvůrci*, Argo, Praha 2004

¹³ Noiriel Gérard, *Úvod do sociohistorie*, SLON, Praha 2012

Anderson, Benedict, *Představy společenství*, Karolinum, Praha 2008

Druhým významem je pak „representativní dílo“. Tato varianta pojmu reprezentace je velmi úzce a dynamicky provázaná s pojmem předchozím, především v procesu symbolické komunikace, která se ovšem v tomto případě netýká historika jako osoby, ale konkrétního díla jako výsledku práce autora. Základním tázáním pak je: „Proč se určitý text o minulosti stal či nestal uznávaný jako reprezentativní pro určitý typ bádání?“. Typem bádání rozumím různé proudy v historiografii, tvořící kontext recepce díla a čtenářského očekávání. Není třeba dokazovat, že jiná očekávání budou spojena s psaním regionálních dějin a jiná s tvorbou na univerzitě například v kontextu rodících se sociálních dějin.

Spolužáci

Jako hlavní kritérium pro volbu reprezentativního vzorku historiků jsem zvolil prostor mezi „společným školením“ a „pozicí v hierarchii oboru“ tří historiků: Fridolína Macháčka, Václava Chaloupeckého a Josefa Peška. Jejich počet není náhodnou volbou, ale výsledkem zvažování mezi banalitou dichotomické komparace a cílem práce, zaměřeným spíše na vrstevnatost pojmu „reprezentace historika“, než na snahu pojmut co největší množství historiků. Proto jsem se rozhodl pro tři spolužáky, ovšem především velmi plodné autory, jejichž pozůstalosti umožňují zabývat se různými aspekty pojmu reprezentace historika tak, jak jsem ho vymezil výše.

Pojem „historika“ vychází z kombinace dvou kritérií. Za prvé z přítomnosti všech tří autorů v rejstříku Kulturního adresáře ve výčtu historiků a za druhé z faktu, že studium, psaní a vyučování historie jim bylo prvořadým zaměstnáním a celoživotní profesí.¹⁴ Pojem „společné školení“ je stabilizačním bodem ve výběru objektu bádání. Jeho legitimita je založena na tom, že obsahuje minimum před-interpretací a díky tomu, že (pokud je mi známo) nebyl dosud využit při zkoumání dějin československého dějepisectví, není zatížen nánosy předchozích konceptualizací – což nelze tvrdit například o pojmech generace, škola apod.¹⁵

F. Macháček, J. Pešek a V. Chaloupecký studovali na Filozofické fakultě Karlovy univerzity obor dějepis – zeměpis mezi lety 1899 – 1908, přičemž nejstarší Josef Pešek mezi lety 1899- 1905, zatímco Macháček s Chaloupeckým od roku 1902, respektive 1903, do roku 1908.¹⁶ Tito tři spolužáci se narodili v rozmezí šesti let od roku 1878 do roku 1884, kdy přišel na svět nejmladší Macháček. Pokud jde o samotný obsah výuky, kterou absolvovali a kterou lze

---

¹⁴ Viz Dolenský Antonín, ed. *Kulturní adresář ČSR: biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*, Josef Zeibrdlich, Praha 1934 s. 11,17 a 333

¹⁵ K pojmu generace viz Beneš Zdeněk, *Kontinuity českého a československého dějepisectví 20. století*, in.: *Přednášky z XLVII. běhu letní školy slovanských studií*, Univerzita Karlova, Praha 2004

K pojmu škola viz Morávková, Naděžda. Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola: cesty plzeňského odborného dějepisectví. Část I., (Od počátků do roku 1965). Vyd. 1. Plzeň: Ševčík, 2008.

¹⁶ Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II., folio 968

Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II., folio 809

Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II., folio 995

rekonstruovat z katalogů posluchačů Univerzity Karlovy, je možné konstatovat, že byla velmi podobná.¹⁷ Všichni navštěvovali seminář Josefa Pekaře a Fridolín Macháček po roce změnil vedoucího semináře a přešel v akademickém roce 1904/1905 k Jaroslavu Gollovi, stejně jako Václav Chaloupecký v roce 1906/1907.¹⁸ Paleografické a diplomatické dovednosti získali všichni u Gustava Friedricha, stejně tak docházeli společně na dějiny středověku Jaroslava Golla, Kalouskovy Dějiny české 16. století, Dějiny rakouské J. Pekaře, či Kulturní dějiny Čenka Zírta a tak by bylo možno pokračovat dále.¹⁹

Dalším, pro formování mladého historika velmi významným, aspektem studia je disertační práce. I zde můžeme vidět velmi podobné založení jak tematické, tak metodologické. Jedná se o monografické práce z období středověku či raného novověku tematicky ukotvené v politických a církevních dějinách. Václav Chaloupecký tak psal biografii Jana IV. z Dražic, Josef Pešek psal na téma Sektářství v Polsku do konce 14. století a F. Macháček zpracoval téma Pražské defenestrace roku 1618. S výjimkou Václava Chaloupeckého se již nikdo ke svým prvním badatelským pracím tematicky nevrátil.²⁰

Na rozdíl od „společného školení“ je druhá část kritéria výběru historiků „postavení v hierarchii oboru“ částí diferencující. Tímto pojmem se rozumí zaměstnání, které výše zmínění historici zastávali po absolvování studia. Přesněji zaměstnání, se kterým spojili většinu své kariéry a během kterého také napsali svá reprezentativní díla, kterými se budu zabývat níže. Konkrétně jde tedy o místo městského archiváře v Plzni u Fridolína Macháčka, profesuru Akademického gymnázia v Praze v Peškově případě a Chaloupeckého profesuru v Bratislavě.

Tato jednotlivá místa představují z hlediska dějin dějepisectví jakožto profese různé pozice, které lze hierarchizovat a vzájemně komparovat. Je nepochybné, že na pomyslném žebříčku nejvýše stojí Chaloupecký jako univerzitní profesor a poté následuje profesor pražského gymnázia a pak Fridolín Macháček jako Plzeňský archivář a správce muzea. Takto lze hierarchizovat tyto pozice z pohledu z centra.

---

¹⁷ Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta, Katalogy posluchačů, inventární číslo 42 - 77

¹⁸ Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta, Katalogy posluchačů, inventární číslo 42-77

¹⁹ Tamtéž

²⁰ Václav Chaloupecký pouze ve smyslu návratu ke zkoumání husitství.

Nicméně tato hierarchie není jediným kritériem, které odlišuje kariéry spolužáků. Také region působení může hrát roli. V tomto případě velmi výrazně vynikne Macháčkovu dlouhodobé působení v Plzni, které mu dalo příležitost ke kontinuální práci pro stálou čtenářskou obec. Naopak kariéra na Slovensku ne vždy plně spokojeného Chaloupeckého a s identitou Královéhradecka silně svázaného Peška působí v tomto směru lehce nekonsistentně.²¹

A v neposlední řadě místo, kde byli zvoleni historici zaměstnání, určuje okruh čtenářů, kteří recipují jejich práce a tak jim poskytují větší či menší uznání. Pozice v hierarchii oboru, region působení ve smyslu vztahu periferie a centra a s tím spojené publikum jsou tedy tři nejdůležitější diferencující faktory, na základě kterých jsem zvolil z mnoha možných spolužáků právě Chaloupeckého, Peška a Macháčka. Tato volba má pro následující práci dva důsledky. Za prvé lze předpokládat různé vstupy vzhledem ke kritériím „reprezentace historika“ a tudíž i vhodný materiál pro komparaci. Za druhé odpovídá synchronní orientaci tázání této diplomové práce.

---

²¹ Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012 s. 101

Základní sekundární literatura

Pokud jde o dosavadní literaturu ke zkoumání reprezentace historika, výběr není příliš bohatý. Se samotným pojmem „reprezentace historika“ jsem se setkával nejčastěji na půdě Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK v Praze, ale pokud jde o základní literaturu k dějinám dějepisectví, není tento pojem více reflektován s výjimkou několika článků profesora Štaifa.²² Naprostou novinkou je pak aplikace pojmů Rolanda Barthese na materiál z dějin československé historiografie. Pokud jde o stav bádání nad životy a díly výše zmíněné trojice spolužáků i ten je ještě v počátcích, nicméně existuje několik prací, které nelze opominout.

Formativním textem pro biografie Fridolína Macháčka je článek Miloslava Bělohlávka z Archivního časopisu z roku 1969.²³ Najdeme zde většinu klíčových prvků, které následně reprodukuje i ostatní texty o životě plzeňského archiváře. Mám tím na mysli především nedocení Macháčkova díla, jeho nezlomnou osobní integritu, vysoký stupeň motivace a ztotožnění se s plzeňským prostředím a v neposlední řadě také inovativnost v jeho oboru.

Bělohlávek zdůrazňuje především archivářskou činnost, zatímco více jak čtvrtstoletí poté si osoby Fridolína Macháčka všimlo muzeologické prostředí, které reflektuje především muzeologické aspekty Macháčkova díla a vřazuje ho tak do dějin české muzeologie. Macháček zde získává pozici poučeného inovátora a organizátora, jenž zůstal pro nedostatečnou publikační činnost pozapomenut i více než čtyřicet let po smrti. To se snaží napravit brožura vydaná Západočeským muzeem v Plzni a Asociací českých a moravskoslezských muzeí a galerií v roce 1996.²⁴

I druhá „Macháčkovská“ práce vychází z plzeňského prostředí a také upozorňuje na zneuznání plzeňského intelektuála současnými generacemi. Je jí Fridolín Macháček – historik, archivář, muzeolog Kristýny Zívalové z roku

---

²² Bělič, Vít, Štaif, Jiří, Symbolická reprezentace duchovních a proces sekularizace ve Vilímkově Národním albu z roku 1899. In: Sekularizace venkovského prostoru v 19. století. Brno, Matices moravská 2009

²³ Bělohlávek Miloslav, Fridolín Macháček, Archivní časopis 1969 (roč 19), Orbis Praha 1969, s. 97 - 101

²⁴ Špět, Jiří. Fridolín Macháček jako muzeolog a organizátor českého muzejnictví. Plzeň: Západočeské muzeum, 1996.

2010.²⁵ I přes název slibující vyrovnanou reflexi Macháčkova působení jako archiváře, historika i muzeologa je hlavním tématem opět jeho činnost spjatá s českým muzejnictvím.²⁶ Nicméně tuto práci lze považovat za jedinou samostatně vydanou biografii plzeňského archiváře, byť se jedná o čistě deskriptivní dílo bez pokusu o konceptualizaci.

Pokud jde o pokus zařadit Fridolína Macháčka do kontextu, nelze nezmínit práci Naděždy Morávkové „*Miloslav Bělohlávek a Plzeňská historická škola: cesty plzeňského odborného dějepisectví*“, která se snaží etablovat pojem „plzeňská historická škola“, k jehož počátkům vedle Macháčka řadí také Ladislava Lábka a Josefa Strnada.²⁷ Nicméně užívání pojmu „škola“ se mi v tomto případě jeví jako nadinterpretace, protože existence školy předpokládá existenci vztahu učitel – žák obvykle spojeného rámcem konkrétní instituce nebo společné specifické metodologie, což jsou prvky, které v případě plzeňského prostředí nenacházím v dostatečné míře, aby odůvodňovaly užívání tohoto pojmu. Osobně se nekloním ani k muzeologickým důrazům v interpretacích Macháčkova díla, ale na základě své bakalářské práce ho považuji za představitele regionální historiografie.

Zajímavým případem je téma života a díla Václava Chaloupeckého. Přestože působil jako profesor československých dějin v Bratislavě i v Praze, nebyla mu donedávna věnována samostatná biografie. Naštěstí se tohoto tématu ujal PhDr. Milan Ducháček ve své disertační práci, obhájené na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2012.²⁸ Dílčí teze a případové studie týkající se Chaloupeckého Ducháček publikoval již dříve v různých odborných periodikách.²⁹ Pro tuto práci považuji disertační práci M. Ducháčka za základní a dostačující text k problematice Václava Chaloupeckého.

---

²⁵ Zívalová, Kristýna. Fridolín Macháček - historik, archivář, muzeolog. Plzeň [i.e. Olomouc]: ViaCentrum, 2010.

²⁶ tamtéž str 18

²⁷ Morávková, Naděžda. Miloslav Bělohlávek a Plzeňská historická škola: cesty plzeňského odborného dějepisectví. Část I., (Od počátků do roku 1965). Vyd. 1. Plzeň: Ševčík, 2008 s. 20

²⁸ Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012

²⁹ Ducháček, Milan, Vladyka Dětenický z Dědic. Václav Chaloupecký jako strážce odkazu meziválečné historiografie. In: Proměny diskursu české marxistické historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století) / České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008 s. 151-169.

Ducháček Milan, Z anarchisty knížecím archivářem: Václav Chaloupecký: léta zranění československého historika (1904-1918). In: Marginalia Historica : časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury Praha: Univerzita Karlova v Praze Roč. 3, č. 1 (2012), s. 5-51

Co se týče sekundární literatury, nejhorší situace je u Josefa Peška, jehož vzpomínkám na pražská studijní léta je věnována krátká studie Jaroslava Šůly snažící se poukázat na význam Peškových vzpomínek k dějinám pražského univerzitního prostředí na počátku 20. století s čímž lze zajisté souhlasit, avšak má práce má za cíl ukázat i jiné možné směry interpretace Peškových vzpomínek.³⁰ Alespoň okrajově pak Peška zmiňuje Mgr. Jan Kohout ve své diplomové práci obhájené na Masarykově univerzitě v Brně roku 2013.³¹ Pešek je zde díky práci o dějinách Nechanic nad Bystřicí řazen mezi regionální historiky, nicméně zůstává na okraji zájmu autora. Nejucelenějším textem o Josefu Peškovi tak zůstává jeho biografický medaionek v Kutnarových a Markových dějinách českého a slovenského dějepisectví.³²

Tím se dostávám k otázce vztahu mé práce k výše zmíněným dějinám československého dějepisectví, jenž mají nezastupitelné místo v české vědecké produkci z oblasti dějin historiografie. Kromě cenných biografických črt nabízí tato kniha řadu pojmů, skrze něž interpretuje dějiny československého dějepisectví. Jde o termíny „národnost“, „škola“, „region“, „generace“ a „specializace“. Tyto pojmy strukturují výklad dějin historiografie a význam a vliv tohoto díla nutí každého, kdo se zabývá podobnými tématy vymezovat se vůči použitým pojmům – ať už pozitivně prohlubováním analýz, nebo negativně jejich kritikou. Má diplomová práce se nachází mimo tuto škálu se snahou nacházet nové pojmy pro výklad dějin dějepisectví jako je „reprezentace historika“ a „reprezentativní dílo“.

Ducháček, Milan, Dva kohouti na jednom smetišti. Václav Chaloupecký, Josef Pekař a selská otázka v husitství. In: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K poctě Petra Čorneje / Praha: Paseka, 2011 s. 348-403.

Ducháček Milan, Jak dobýt Slovensko: kořeny čechoslovakismu Václava Chaloupeckého. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue. 32, č. 2, (2010), s. 24-27

Ducháček Milan, Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského. In: Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy / [Vedoucí red.]: Svobodný, Petr Praha: Univerzita Karlova Roč. 52, č. 2 (2012 [vyd. 2013]), s. 101-134

³⁰ Šůla, Jaroslav, Vzpomínky PhDr. Josefa Peška na pražská univerzitní léta. In: Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost / Hradec Králové: Státní oblastní archiv v Zámrsku 1, (2004,) s. 271-284.

³¹ Kohout Jan, Regionální historiografie na počátku 21. století s přihlédnutím k regionu východních Čech. Vývoj dějepisectví na Novobydžovsku, diplomová práce obhájená na Masarykově univerzitě v Brně 30. 1. 2013

³² Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 641

Reprezentativní dílo

Jakým způsobem zachytit v textech historiků, kteří tvořili v první polovině minulého století, jejich historické myšlení v jeho nesubtilnější formě, co nejvíce očištěné od tehdy aktuálního politického kontextu, a také od kalkulů a strategií vnitrooborových, zahrnujících jak boje mezi kolegy o nejvyšší místa v hierarchii historické vědy v Československu, tak jejich osobní animozity?³³ A za druhé: jak nahlédnout československou historiografii (respektive její reprezentativní vzorek) z jiného úhlu pohledu, než je ten, který představuje československou historiografii jako monolitní pole diferencované pouze perspektivou generací Gollovy školy, specializacemi historiků a jejich světónázorovým a institucionálním zakotvením?

Nejde o převažující směr tázání v dějinách českého dějepiscectví a možná i proto mám potřebu pokusit se o takovou analýzu pokusit. Může nám ukázat na hlubší struktury psaní dějin v prvních desetiletích 20. století především na úrovni historické narace. Nejde mi tu o hodnocení heuristické a interpretační práce autora, ale o jeho vstupování do vyprávění minulé skutečnosti. Je to moment, ve kterém se dotýkáme procesu naplňování pojmu „historik“ a „historické dílo“ konkrétní představou – ať už vědomě či nikoliv (to ponechávám stranou). Právě tento akt vstupu autora do vypovídání o minulosti považuji za klíčový pro analýzu. Jako nástroj jsem zvolil text Rolanda Barthesa z roku 1967 „Diskurz historie“.³⁴ Důvodem je jeho analyticky bohatý a inspirativní obsah, umožňující podrobit práce tří spolužáků z počátku 20. století bádání, založenému na jednoznačně vymezených pojmech, které jsou vůči předmětům zkoumání vnější a tudíž umožňující jejich vzájemnou komparaci.

Hlavním tématem Barthesova článku je otázka, zda li je možné rozlišovat diskurz fikčního vyprávění a vyprávění historického. Nicméně pojmy, se kterými pracuje, tvoří kvalitní a promyšlený základ pro analýzu zvolených pramenů této práce. Jako „diskurz“ označuje autor „*Formální popis souborů slov nadřazených větě*“ a je tak se svou definicí blízko Foucaultovu pojetí diskursu jakožto

---

³³ Na animozity a konkurenci v prostředí československého dějepiscectví velmi dobře ukazují především paměti tehdejších historiků: Bartoš, František Michálek. *Vzpomínky husitského pracovníka*. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1970.
Kalista, Zdeněk a Víšková, Jarmila, ed. *Po proudu života*. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 1996-1997

³⁴ Barthes Roland, *Diskurz historie*, in: *Česká literatura* 6/2007 s 815-828

„individualizovatelné jednotky výpovědi“.³⁵ Nicméně je třeba zdůraznit specifika Barthesova přístupu. Především pod „diskursem historie“ nemá na mysli všechny texty vzniklé v rámci historické vědy (zatímco u Foucaulta je pozice „vědeckosti“ a „odbornosti“ klíčová), ale zda li je možné v konkrétním textu o minulosti odlišit diskurs historický tedy ne- fikční a diskurs literární. Tyto dva typy diskursu tvoří hlavní dichotomii, na jejímž zpochybnění francouzský jazykovědec staví svůj text.

Barthes znejasňuje hranice mezi historií a fikcí, což může na půdě historických ústavů vyznít provokativně, ale zároveň (a z mého pohledu především) nabízí důkladně propracované pojmové nástroje ke zkoumání textů o minulosti, vycházející především z tradice literární vědy, které aplikuje na významné texty z dějin dějepisectví: „*Při pokusu odpovědět na tuto otázku zde volně a nijak vyčerpávajícím způsobem budeme sledovat diskurs několika velkých klasických historiků, např. Herodota, Machiavelliho, Bossueta a Micheleta.*“³⁶

Roland Barthes se v úvodu táže: „*Především: za jakých podmínek je klasický historik doveden – či oprávněn – k tomu, aby ve svém diskursu sám označil akt, jímž tento diskurs vyslovuje?*“³⁷ Pro způsob, jakým autor textu o minulé skutečnosti označuje své vlastní vypovídání v diskursu historie a vyplňuje tak zároveň pojem „historik“, užívá Barthes Jakobsonova pojmu „shifter“.³⁸ Pro diskurs historie rozlišuje dva typy shifterů. Prvním z nich je „shifter naslouchání“. Jeho znaky jsou především explicitní odkazy v textu k pramenům, svědkům, a kontaktu autora s nimi. Pro tento shifter jsou typické věty: „jak jsem slyšel“, „jak praví Kosma“ nebo „podle mých výzkumů v archivu“ atp. – které odkazují na autorovy kontakty s primárními prameny a přiznávají jeho místo v procesu tvorby textu. Gramaticky je zásadní užívání historického přítomného při líčení událostí. Je důležité podtrhnout, že Roland Barthes tento typ shifteru nepovažuje za typický pro „diskurs historie“.³⁹ Popisuje jej, jako formu spíše románovou, v historickém vyprávění užívanou jen zřídka.

Druhým typem shifteru je „shifter uspořádání“. Uspořádání proto, že autor organizuje svůj vlastní diskurs pomocí záchytných bodů. Jejich funkcí je utvářet

³⁵ Tamtéž s. 815, Foucault, Michel. Archeologie vědění. V Praze: Herrmann & synové, 2002

³⁶ Barthes, Roland, Diskurz historie, in: Česká literatura 6/2007 s.815

³⁷ Tamtéž s. 816

³⁸ Jakobson, Roman. 1957. "Shifters, verbal categories, and the Russian verb," in Selected Writings, vol. II, Word and Language, The Hague: Mouton, 1971. s. 132

³⁹ Barthes Roland, Diskurz historie, in: Česká literatura 6/2007 s. 816

vztah diskursu a jeho pohybu vzhledem k jeho tématu. Může tak vyjadřovat nehybnost: „jak jsme již řekli výše“, vzestup, sestup, zastavení „více již o něm mluvit nebudeme“, ohlášení: „to jsou další skutky, které během své vlády vykonal“.⁴⁰ Tento shifter lze označit za více deskriptivní způsob psaní, který v sobě skrývá problém, spočívající ve faktu, že při uspořádávání odkazuje sám k sobě (zatímco shifter naslouchání odkazuje jak k pramenům, tak k autorovi).

Shiftery umožňují historikovi dějepisceví proniknout do způsobu, jakým autor historického díla organizuje svůj text a jakým způsobem vztahuje čas textu k času historie. Jinými slovy řečeno: jak historik vypovídá (označuje) ve svém vlastním textu o minulosti a jaké místo v tomto vypovídání přisuzuje sám sobě.

Následovat ovšem musí ještě otázka další: o čem je historikova výpověď? R. Barthes nabízí sadu pojmů, které umožňují rozčlenit text do dílčích jednotek, a které je následně možné zkoumat a porovnávat: „*Historická výpověď, stejně jako výpověď větná, zahrnuje aktanty (existents) a děje (occurents), jistá jsoucna, entity a jejich predikáty*“.⁴¹ Aktanty jsou entity hrající aktivní roli ve výpovědi o minulosti. U starších historiků, se kterými pracuje Barthes, jsou nejčastějšími aktanty vládcové, dynastie a vojevůdci, ale jako další příklady lze uvést například národy, sociální skupiny či umělce. Děje pak označují činnosti, které se v textu pojí s aktanty – vést válku, získávat moc, tvořit, protestovat, to vše mohou být děje.

Takto definovaná kritéria umožňují získat z textu soubory pojmů, které je potřeba dále zpracovávat. K tomu slouží pojem „lexika“. Lexikum je soubor dějů a aktantů, se kterými historik ve svém textu pracuje při tvorbě své výpovědi o minulosti. S konkrétním fungováním lexik má zkušenost každý, kdo se učí cizí jazyk. Pro běžného studenta historie není problém čerpat z prací anglických historiků. Například číst knihy Petera Burkea v původním jazyce. Nicméně ve chvíli, kdy se týž student začne zajímat o teorii kulturního traumatu, bude mít problémy s porozuměním textům, do té doby než ovládne psychologické lexikum, které je základním obsahovým a pojmovým východiskem těchto teoretických přístupů.

Je pravděpodobné, že většina historických textů bude odkazovat k více lexikům, která se budou propojovat a opakovat a tak tvořit obsah textu. Ale

---

⁴⁰ Tamtéž s. 816,817

⁴¹ Tamtéž s. 818

například Herodotos, jak poznamenává Barthes, čerpá téměř výhradně z lexika války.⁴² Pomocí strukturace lexik a jejich vztahů a následností je možné nechat vystoupit na povrch kontury obsahu výpovědi o minulosti a představit tak čtenáři další část autorova myšlení o minulosti.

Nyní, když již víme, jak budeme k textům v této fázi práce přistupovat, je dalším krokem představení zkoumaných textů. Proč je potřeba vybrat konkrétní texty našich autorů? Je přeci zřejmé, že každý jednotlivý historik má svou vlastní specializaci a názorový vývoj, který není neměnný. Dá se s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že jak český profesor v Bratislavě Václav Chaloupecký, tak archivář západočeské plzně Fridolín Macháček se bude jinak vyjadřovat k určitým otázkám především národních dějin na počátku 20. let 20. století, jinak o deset let později a jistě jinak v kontextu konce let třicátých atp. Stejně tak tematická rozprostraněnost Josefa Peška od učebnic československých dějin, přes životopisy Boženy Němcové a Aloise Jiráska k článku o Jaroslavu Gollovi jako básníku se ukazuje jako podpůrný argument proti volbě reprezentativních děl jako předmětů analýzy. Ostatně množství biografí, věnujících se historikům, vydaných v nedávné době o takovýchto proměnách svědčí více než dostatečně.⁴³

Ovšem vrátím-li se k původnímu tázání po tom, kdo je v textech Václava Chaloupeckého, Josefa Peška a Fridolína Macháčka „historik“, čím je „historické dílo“ a proč má smysl se jí zabývat – tedy k významné části toho, co jsem nazval reprezentací historika, začíná dostávat potřeba volby reprezentativního díla jistější základy. Není cílem této práce vytvořit souběžné životopisy tří generačních souputníků a spolužáků, vypsát jejich osudy, politické a hodnotové proměny. Naopak centrem tázání je pojem reprezentace historika, který má v tomto kontextu charakter synchronního řezu. A to v případě této konkrétní analýzy řezu co nejčistějšího, snažícího se odkrýt epistemologická východiska autorů vybraných textů (ať už jimi reflektovaná či nikoliv).

Nepochybně stojíme před významným uzlovým bodem této práce – volbou reprezentativního textu každého jednotlivého autora. Po nahlédnutí, byť

---

⁴²Barthes Roland, Diskurz historie, in: Česká literatura 6/2007 s. 821

⁴³ Křest'án, Jiří. Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2012
Morávková, Naděžda. František Graus a československá poválečná historiografie. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013
Jiroušek, Bohumil. Josef Klik: historik ve stínu Josefa Pekaře. Vyd. 1. České Budějovice: Tomáš Halama, 2011

jen výběrově, do bibliografií našich spolužáků, se mi slovo rozmanitost jeví pouhým eufemismem pro popis stavu nabídky. Posuďte sami. Josef Pešek je autorem první samostatné publikace o Františku Škroupovi, přehledového článku *Pedagogické názory Otokara Hostinského* z roku 1910, článku *Muzea moravská* v časopise *Venkov* z roku 1913. Z rozsáhlejších děl mohu jmenovat dějiny obce *Nechanice nad Bystřicí*, úspěšnou učebnici dějepisu *Má vlast*, která se dočkala třech vydání v letech 1921, 1922 a 1928 a také *Dějiny akademického gymnázia* vydané roku 1927.⁴⁴

Ani dílo V. Chaloupeckého není snadné sumarizovat. První monografií je biografie Václava IV. z Dražic, nicméně následující práce se týkaly spíše dějin Slovenska (*Staré Slovensko, Naše Bratislava*) nebo se jednalo o edice pramenů z archivu v Roudnici nad Labem, kde Chaloupecký sloužil jako archivář. A také bych rozhodně nerad opomenul sebrané přednášky z univerzity v Bratislavě *Selská otázka v husitství* z roku 1926.⁴⁵

A v neposlední řadě tvorba Fridolína Macháčka začínající studií na téma pražské defenestrace 1618 a poté široký záběr témat spojený s Plzeňskem a západními Čechami. Od dějin města po třicetileté válce, přes fungování městské rady v 16. století až po hospodářský vývoj Plzeňska v 19. století.⁴⁶ Vzhledem k objemu odborného výkonu, který výše zmínění historici podali, nebude snadné vybrat tři konkrétní texty a jejich výběr legitimizovat.

Kritéria pro výběr jsem rozdělil do tří skupin. Za prvé jde o kritéria formální. Zvolené texty musejí být stejné povahy. Nelze komparovat článek v tisku, vědeckou monografii a učebnici pro střední školu, protože každá z forem má svá pravidla stylistická, argumentační a také způsoby autentizace výpovědi. Též okruh čtenářů se liší, což je dalším výrazným činitelem ovlivňujícím jazyk, styl i obsah výpovědi. Mezi formální kritéria také patří autorův odborný výkon předcházející naraci – tedy heuristika a interpretace. Je jistě rozdíl mezi kompilací a představením výsledků vlastního bádání na specifické téma a taktéž není možné

---

⁴⁴ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Josef Pešek

⁴⁵ Chaloupecký, Václav. *Selská otázka v husitství: příspěvek k ideologii doby a revoluce*. V Bratislavě: Academia, 1926

⁴⁶ Kutnar, František a Marek, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 918, 919

opominout specifika edic pramenů, kde je role autora spíše v pozadí ve prospěch samotného pramene.

Následně bude třeba přihlédnout ke kritériím subjektivním, tzn. svázaným s curriculumem autora, jeho působištěm (například instituce, kde je zaměstnán) či širším kontextem jeho tvorby. Z tohoto úhlu pohledu by nebylo možné analyzovat zároveň disertační práci a závěrečné dílo kariéry, první případovou studii, otevírající téma a syntézu dosavadního bádání atp.

Poslední skupinou kritérií je kontext z hlediska postavení v hierarchii oboru, ve kterém se autor textu nachází. Mám na mysli vztah mezi očekáváním publika a pozicí autora. S každou pozicí je svázán určitý výkon, který je považován za reprezentativní. Od profesora na Karlově univerzitě se očekávají klíčová témata z národních dějin ve formě monografií či syntéz, zatímco regionální historik bude nejspíše spojován s díly menšího rozsahu, ale užšího zaměření nejčastěji geograficky vymezeného. Podobně se budou lišit očekávané výkony archivářů a středoškolských učitelů. Z hlediska výběru reprezentativní práce bude tedy hlavním rozhraněním výběr buď prací, která očekávání splňují, nebo naopak vybrat práce neobvyklé, čerčící hladinu „normální vědy“.⁴⁷

Po důkladném zvážení předchozích kritérií jsem se rozhodl pro následující díla: Staré Slovensko od Václava Chaloupeckého, Nechanice nad Bystřicí Josefa Peška a Fridolína Macháčka reprezentuje sborník Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti.⁴⁸ Podíváme-li se na tuto trojici textů prizmatem formálních kritérií, máme před sebou tři monografie (byť v případě F. Macháčka se jedná o sborník, kde ovšem jeho úvod a dva příspěvky tvoří první ucelenou interpretaci dějin Plzně a Plzeňska), vycházející z vlastního bádání autorů směřovanou k odborné veřejnosti.

Po pootočení perspektivy z hlediska subjektivních kritérií je nepochybné, že v kariéře Václava Chaloupeckého hrálo působení v Bratislavě významnou roli

---

⁴⁷ Pojem očekávání zde nesouvisí s pojmem „čtenářské očekávání“ Jausse, neboť ten je zkonstruován pro vysvětlení kánonu dějin literatury a tedy pro spíše synchronně směřovanou práci se nehodí, viz: Jausse Hans Robert, Dějiny literatury jako výzva literární vědě, in: Červenka, Miroslav, ed., Vízdalová, Ivana, ed. a Sedmidubský, Miloš, ed. Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Vyd. 1. Brno: Host, 2001, s. 7-38

Pojem „normální věda“ užívám ve smyslu, jak ho definoval T. S. Kuhn viz: Kuhn S. Thomas, Struktura vědeckých revolucí, OIKOYMENH, Praha 1997

⁴⁸ Chaloupecký, Václav. Staré Slovensko. Bratislava: Filosof. fakulta univ. Komenského, 1923
Macháček, Fridolin, ed. Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti. Plzeň: Lidová universita Husova, 1925

Pešek, Josef. Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916.

a Staré Slovensko je výsledkem tří let badatelské práce, seznamování se z dosavadní slovenskou produkcí a také počátkem významné polemiky, která určila podobu sporů mezi českými a slovenskými historiky na dlouhá desetiletí dopředu.⁴⁹ Pokud jde o Plzeň a Plzeňsko minulosti i přítomnosti, jde o syntézu plzeňských dějin, podanou poprvé na jednom místě počínajíc pravěkem a končíc téměř současností autora. Je výsledkem předchozího bádání, bohatě již zúročeného v člancích, rozhlasových přednáškách, ale také osvětové činnosti a podílení se na organizování městského muzea.⁵⁰ Jinými slovy řečeno: Macháček od svého příchodu do Plzně nezměnil svoji specializaci a jeho dílo lze téměř považovat za monotematické.

Totéž rozhodně není možné tvrdit o díle Josefa Peška profesora Akademického gymnázia v Praze, jehož badatelské zájmy se koncentrovaly především do oblasti východních Čech a Královéhradecka. Ovšem ve velmi pestré skladbě témat a přístupů. Od sepsání životopisů a rozsáhlé časopisecké produkci na téma východočeských buditelů v 19. století (J. J. Langer, M. D. Rettigová, Královéhradecká družina,...), přes učebnice československých dějin pro střední školy, po dějiny obce Nechanice nad Bystřicí.⁵¹ V této monografii jsou koncentrovány všechny jeho předchozí směry bádání. Především kapitoly z novějších dějin obce ukazují na neobvykle široký záběr témat, která dokázal Josef Pešek pojmout v rámci dějin obce. Od dějin hospodářských přechází ke školství, každodennosti, krojům, lidovému jazyku atd.⁵² Právě proto ji považuji za reprezentativní dílo J. Peška z hlediska subjektivních kritérií.⁵³

Protože „hierarchie oborů“ je až sekundární konstrukcí, bude potřeba doložit její oprávněnost dříve, než vysvětlím vztah mezi kritériem oborového kontextu a jednotlivými díly. K tomu považuji jakožto nejvhodnější pramen Kulturní adresář ČSR, jehož první vydání, dokončené roku 1934, je v úvodu charakterizováno jako „*biografický slovník žijících kulturních pracovníků a*

---

⁴⁹ Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012 s. 167-169

⁵⁰ Archiv města Plzně, fond Fridolín Macháček EL NAD 816, Karton 1979, inv. č.909, karton 1661 inv. č. 606 - 610

⁵¹ Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 641

⁵² Pešek, Josef. Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916 s. 356

⁵³ Především kapitoly z novějších dějin obce ukazují na neobvykle široký záběr témat, která dokázal Josef Pešek pojmout v rámci dějin obce. Od dějin hospodářských, přechází ke školství, každodennosti, krojům atp.

pracovník“.⁵⁴ Principem utváření tohoto adresáře, skládajícího se z medailonků představitelů jednotlivých oborů, byla dotazníková akce. Z mého úhlu pohledu je tedy sebereprezentací tehdejšího československého kulturně-vědeckého prostředí. V první řadě je třeba říci, že všichni historici, kterými se zabývám, jsou v rejstříku podle oborů zařazeni mezi historiky.⁵⁵

Václav Chaloupecký se ve svém medailonku představuje jako „*profesor čsl. dějin na univ. v Bratislavě*“ a „*stát. inspektor archivů a knihoven na Slovensku*“.⁵⁶ Důležitější přiznání se k působnosti ve slovenském prostředí je však jeho adresa: „*Güntherova 25, Bratislava*“ většina profesorů obvykle do Bratislavy dojížděla jako tzv. „*kufříkoví profesori*“.⁵⁷ Toto přívěsko vzniklo na základě charakteristického zavazadla, které si profesori vozili do Bratislavy z domova.⁵⁸ V tomto kontextu je důležité vnímat přestěhování se Chaloupeckého do Bratislavy jako důvod, proč právě jeho práce svázaná s tímto prostředím má být pro něj reprezentativní.

Nejsnazší je představit Fridolína Macháčka jako badatele regionálního, svázaného s Plzeňskem. S tímto krajem je svázán jak institucionálně, tak bydlištěm, a samozřejmě badatelsky, což také sám potvrzuje odpověďmi v dotazníku pro Kulturní adresář.⁵⁹

Velice zajímavá je sebereprezentace Josefa Peška v Kulturním adresáři. Jen ve výčtu děl má místo několik monografií z různých oborů, jedna zpěvohra a učebnice. Kromě jeho aktuálního zaměstnání uvádí i své politické a kulturní aktivity. Právě již zmíněné propojení všech Peškových témat a spojení s rodným krajem v monografii o Nechanicích nad Bystřicí považují za klíčové pro volbu tohoto díla jako reprezentativního z hlediska pozice J. Peška v oboru.

---

⁵⁴ Dolenský Antonín, Kulturní adresář ČSR, Nakl. Josef Zeibrdlich, Praha 1934

⁵⁵ Dolenský Antonín, Kulturní adresář ČSR, Nakl. Josef Zeibrdlich, Praha 1934 s. 565

⁵⁶ Tamtéž s. 11

⁵⁷ Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012 s. 117

⁵⁸ Tamtéž

⁵⁹ Dolenský Antonín, Kulturní adresář ČSR, Nakl. Josef Zeibrdlich, Praha 1934 s. 17

Diskurs historie

Nyní je na čase představit přístupy jednotlivých historiků ke konkrétní historické látce tak, jak to umožňuje pojmosloví R. Barthese. Začnu u Josefa Peška a jeho Nechanic nad Bystřicí. V tomto textu lze najít dva převažující typy aktantů. Prvním z nich jsou nepřekvapivě Nechanice (kromě názvu samotného též „*obec*“, „*trhová ves*“), a to ve smyslu správně vymezené jednotky. Velice zřídka se v Peškově textu setkáváme s kolektivním aktantem obyvatel („*Nechaničtí*“). Druhým činitelem, hrajícím v textu výraznou roli, jsou rodáci z Nechanic a významní občané (často kněží, ale též starostové, šlechtici, učitelé atd.).

Při prvním pohledu do textu by se mohlo zdát, že dalším významným aktantem je geografické prostředí. Četnost geografických pojmů a určení je jedním z charakteristických znaků textu, nicméně podíváme-li se důkladněji, uvidíme, že geografické entity nemají výraznější roli vzhledem k dějům. Geografické pojmy, tak tvoří pouze pasivní kulisy, ve kterých se odehrává příběh Nechanic a jejich významných obyvatel. Pokud jde o děje – tedy činnosti přisuzované aktantům, v případě Nechanic nad Bystřicí jde jednoznačně nejčastěji o vyjádření pohybu nebo strnulosti. Nechanice tak leží, rozvíjejí se, přecházejí (pod jinou správní jednotku), rozkvétají (tedy pohyb do šíře všemi směry), jsou povýšeny, atp.

Pešek tak předkládá čtenáři koncepci dějin obce, ve které se střídají šťastná léta rozkvětu a léta chudoby či chřadnutí obce. Paralelně s těmito periodami jednájí významní občané, úředníci i nadřizení Nechanic, jejichž hlavním dějem je hospodářsko-správní činnost. Tito nakupují, vyměňují, budují, opravují, ale také jednoduše vlastní, sídlí, spravují, drží a vládou. V Peškově vyprávění též hrají roli propojení příběhu Nechanic s „velkými dějinami“, tedy událostmi odehrávajícími se v Praze a na celostátní úrovni.

Pokud bych měl shrnout předchozí tvrzení, tak text J. Peška vychází ze dvou převažujících lexik: hospodářsko-správního a geografického, přičemž je charakteristické, že geografické lexikum je užíváno jako pasivní součást textu a naopak hospodářsko-správní je doménou obydlenu aktanty. Tato dichotomie je určující pro celý text, který je nasycen geografickými pojmy (vrcholky hor, řeky, bažiny, lávky, jména vsí, trasy cest), které jsou zcela indiferentní k jednání aktantů. Naopak činnost aktantů vedou buď k rozvoji, nebo k úpadku obce – což

je hlavní výkladovou linií celé knihy. Základní napětím Peškova myšlení o dějinách je dichotomie nehybnosti geografického prostředí a pohybu historických dějů.

Jaký vztah zaujímá k tomuto pohybu autor textu sám? V první řadě je důležité zdůraznit, že přítomnost autora je v textu velmi výrazná a shiftery jsou hojně zastoupenou součástí textu a to i přes první osobu plurálu, kterou Pešek zvolil. „*Ale dějiny nejstarší jejich jsou zakryty zrakům našim*“, „*dokážeme původ města*“, „*slyšíme častěji*“, „*máme zprávy, že*“, „*neslyšíme, že*“ – to jsou nejčastější příklady Peškových shifterů, užitých v dějinách Nechanic nad Bystřicí.⁶⁰ Pokud zohledníme také časté užívání historického prezentu, máme před sebou téměř dokonalé naplnění pojmu „shifter naslouchání“.

Nicméně Peškovo vstupování do historického diskursu má specifikum v přiznaném znejistění autora. Velmi často používá spojení jako: „*neslyšíme však*“, „*nenacházíme*“, „*nedovedeme si vysvětlit*“. Také četnost slov „*pravděpodobně*“ a „*asi*“ je na první pohled patrná, stejně jako občasné otazníky u datace událostí. Efektem této nejistoty je výraznější potvrzení přítomnosti autora v textu a jeho vědomého vstupování do historického diskursu a především přebírání zodpovědnosti za vlastní výpověď.

Ukazuje se, a Barthes se o tom ve svém textu nezmiňuje, že pomocí sebereflexivních poznámek (byť často na úrovni heuristiky či konstatování faktů), může autor textu o minulosti vstupovat do diskursu historie stejně dobře, jako pomocí shifterů formulovaných pozitivně.⁶¹ Zároveň Peškovo základní epistemologické východisko zůstává na úrovni korespondenční teorie pravdy – tedy historické prameny mu slouží jako zrcadlo, věrně odrážející minulost. Nicméně Pešek přiznává, že ne vždy měl k dispozici dostatečný počet, dostatečně spolehlivých zrcadel.

Nyní obrátíme svou pozornost k dějinám Plzně a Plzeňska Fridolína Macháčka. Hlavním aktantem jsou bezesporu obyvatelé Plzně. Především je třeba podtrhnout, že se jedná o kolektivní entitu pevně svázanou s existencí Plzně a její identity. Na rozdíl od Peška, kde hlavní roli hraje individuální kvazipostava Nechanic a činy významných jednotlivců spojených s obcí, zde je aktant

---

⁶⁰ Pešek, Josef. Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916 s. 19-25

⁶¹ Přiznání nejistoty je též shifter, protože slouží k definování vztahu autora k výpovědi o minulosti.

kolektivní, který se projevuje jako: „plzeňští“, „obyvatelstvo“ a „měšťané“.⁶² Děje, které se pojí s aktantem obyvatel města, jsem nazval „rozhodováním“. Plzeňští tak „chtějí“, „neodepřeli“, „zamítli“ či „museli sehnati“ (tj. rozhodnutí odepřené).

Obyvatelé jsou tak hlavním aktérem dějin, původci událostí i nositelé děje. Druhým aktantem, tvořícím antitezi „plzeňským“, je postava nepřítele, obtíží či příkoří. Tento aktant mění svou konkrétní podobu v závislosti na vyprávěném období dějin, nicméně lze abstrahovat jeho typické znaky. Ať už na sebe bere podobu kondotiérů třicetileté války, habsburských panovníků, nebo Němců, vždy je brzdou rozvoje města, neumožňuje mu rozvoj a především odebírá plzeňským obyvatelům právo na rozhodování o vlastním městě. Tím se dostáváme zpět k ději „rozhodování“. Neustálé potýkání se plzeňských obyvatel s různými nesnázemi není v Macháčkově podání nijak samoúčelné. Zcela jistě vede k současnosti autora (a jeho čtenářů) – k Plzni průmyslové, samosprávné a české. Fridolín Macháček tak vytvořil regionální variantu velkého vyprávění o historii obyvatel Plzně.⁶³

Tuto charakteristiku potvrzuje i pohled prizmatem shifterů. Macháček je ve svém textu téměř nepoužívá, a pokud ano, tak ve shodném počtu z obou typů. Dalším signifikantním znakem téměř naprostého ústupu autora z textu, je pasivum, jako převažující slovesný způsob. Máme zde příklad textu o minulosti, jehož pedagogický a identitotvorný cíl překryl téměř dokonale sebereflexi autora a umožnil mu téměř zmizet z výpovědi.

Na rozdíl od Josefa Peška, jehož časté poukazy na chybějící údaje a jeho vlastní meze nabízejí nepřímě čtenáři základní otázky o charakteru dějin, jejich uvěřitelnosti a vztahu k současnosti, Macháček předkládá příběh, jenž je vystavěn na paralelním jednání plzeňských, jejichž snahy jsou dušeny protivenstvími různého druhu, ale nakonec jsou naplněny a mají být naplňovány i v budoucnosti: „*A proto i za světové války ku podivu pronikla správná orientace českého lidu v městě, které bylo střediskem válečného průmyslu rakouského a bylo proto důkladně střeženo ve věcech politických. Snad to právě byla poslední příčina, proč v Plzni až na mizivé, bezvýznamné výjimky mohli všichni čeští obyvatelé radostně pozdraviti den našeho osvobození bez výčitek svědomí. Bude úkolem*

---

⁶² Termín „kvazipostavy“ užívám ve smyslu, jak ho definoval P. Ricoeur

⁶³ Lyotard J. F., O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace. Praha 1993

nové, moderní Plzeň, aby zachovala a rozmnožila dobré stránky plzeňských tradic.“⁶⁴

Aktanty a děje čerpá Václav Chaloupecký z lexik politických dějin a lexika geografického. Mezi aktanty tak patří především „*Římané*“ a v zajímavé opozici „*barbaři*“, „*osadníci*“ či „*předchůdci národa*“. Tato opozice spočívá v distribuci dějů, které autor přisuzuje každé ze stran. Římané „*staví*“, „*budují*“, „*využívají*“, „*opevňují*“, „*zřizují*“, zatímco barbaři „*obývají*“, „*sídlí*“, „*přicházejí*“, případně „*neznají*“. Tento zřetelný rozdíl mezi aktivními a tvůrčími činnostmi Římanů a pasivním sídlením barbarů, lze nejpravděpodobněji vysvětlit zachovanou písemnou i hmotnou kulturou starověkého Říma, oproti níž nepatrné pozůstatky po kulturách s převážně orální kulturou neumožňovali Chaloupeckému interpretovat období tzv. stěhování národů jinak než prizmatem kultury Římského impéria.

Nicméně nás více zajímá obecnější otázka uchopení pojmu historie u Václava Chaloupeckého. Předchází dva aktanty jsou totiž jen součástí nadřazené skupiny aktantů, kterou lze jednoduše pojmenovat „politicko-národní entity“. Kromě Římanů a barbarů zde figurují také obyvatelé Uher, České knížectví, Moravané atd. Tyto entity tvoří základní materiál děje Chaloupeckého díla. Staré Slovensko je vedle Peškových Nechanic druhým dílem, ve kterém se setkáváme s výraznou rolí geografického lexika. Nicméně užití geografických pojmů je jiné. Zatímco Peškovi tvoří geografická určení sice kvantitativně významnou část textu, ale z hlediska děje a myšlení o minulosti mají čistě pasivní význam prostředí či kulisy jednání aktantů, u Chaloupeckého hraje geografie významnou roli.

Geografické prostředí se tak stává determinujícím aspektem změny a vývoje jednotlivých politicko-národních entit. Typická je role Dunaje, který jako přirozená hranice „*dělí národy*“, „*tvoří hranice*“ a jeho případné překročení je vnímáno jako důležitý moment. Stejnou roli mají též významná pohoří a obchodní cesty. Druhým významným aspektem vstupování geografických pojmů do dějů jsou jejich názvy. Chaloupecký z jejich proměn a tvarů usuzuje na existence různých kmenových území. Základním napětím, tvořícím argumentaci Chaloupeckého, je snaha zasadit vývoj politických událostí (války, zánik Velké

---

⁶⁴ Macháček, Fridolin, ed. Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti. Plzeň: Lidová universita Husova, 1925 s. 103

Moravy, vznik Říše českých Boleslavů atd.) do konkrétního geografického území a dostat tak účelu knihy: „*Jejím cílem je ukázati a dokázati existenci Slovenska, jakožto zvláštní individuality geografické a historické.*“

Pokud jde o shiftery autor jich využívá v podobně hojně míře jako Josef Pešek a ze základní kvantitativní analýzy by se mohlo zdát, že Staré Slovensko je příkladem shifteru uspořádání, který není užíván ve všech případech, ale rozhodně převažuje. Nicméně podíváme-li se na delší sekvenci shifterů, ukáže se nám pravidelnost, která se vymyká Barthesově dichotomii shifteru uspořádání a shifteru naslouchání a překračuje tuto hranici. Typickým příkladem je tato sekvence: „*víme, že*“, „*jak jsme viděli a ještě uvidíme*“, „*mínění se různí*“, „*s tím by souhlasila zpráva*“ a „*mám za to, že po tom, co výše naznačeno*“.⁶⁵ Není pochyb, že se jedná o shifter uspořádání. Nicméně povšimněme si struktury celé řady. První čtyři sousloví předkládají argumenty a důkazy, aby s posledním mohl zaznít soud autora. A takovýchto příkladů je možné najít v textu mnoho. Václav Chaloupecký je především analytikem a obhájcem teze a tím se vymyká jak mezi zvolenými třemi reprezentativními texty, tak z Barthesovy teorie. To proto, že jako autor do historického diskursu vstupuje skrze shifter uspořádání, ale i skrze něj dokáže zabydlet text velmi razantně a přebírat za něj zodpovědnost – tedy naplnit atributy, které R. Barthes připisuje pouze shifteru naslouchání.

Ohlédneme-li se zpět a položíme-li si otázku jaká tři díla a jaké tři autory – historiky máme před sebou, je nepochybné, že odpověď nebude vyznívat jednoznačně. Jak na úrovni samotného vypovídání o minulosti, tak v otázce vstupování autora do historického diskursu (shiftery) nacházíme rozmanité přístupy, které v některých případech přesahují Barthesovy teze. Přehlédneme-li samotná historická vyprávění, vidíme, že se aktanty a děje vzájemně odlišují.

U Josefa Peška jsou zásadními nositelé děje kvazipostava Nechanic a jejich významní občané, jejichž děje vytvářejí základní napětí knihy v protikladu k nehybnosti geografického prostředí. Naopak v díle F. Macháčka převažují aktanty kolektivní. Ty se pak dělí na obyvatele Plzně a jejich nepřátele či škůdce. Autor tak vytváří z pohledu Plzeňských čtenářů koherentní příběh dějin města. Na díle V. Chaloupeckého je vidět, že geografické prostředí může hrát v textu i roli aktivního aktanta a to jako rovnocenně důležitý faktor událostí politických dějin

---

⁶⁵ Chaloupecký, Václav. Staré Slovensko. Bratislava: Filosof. fakulta univ. Komenského, 1923 s. 19-20

při vytváření Slovenského národa. U Chaloupeckého je ovšem nejzajímavější užívání shifteru uspořádávání k vstupování do historického diskursu, kdy oproti Barthesovým závěrům, skrze něj dosahuje účinku, který Barthes přisuzuje shifteru naslouchání.

Pokud bych měl užít prostorové metafory k vyjádření rozmanitosti výše představených textů, pak bych Macháčkovo dílo Plzeň a Plzeňsko označil za jednovrstevnatou plochu, u níž vrstva pedagogicko-identitotvorné intence překryla nejen všechny ostatní možné úrovně textu, ale také téměř dokonale přítomnost autora v textu, což téměř neumožňuje jiné způsoby čtení než právě jako velké vyprávění o dějinách Plzně. Naopak Peškův text je dílem mnohvrstevnatým, jenž tvoří napětí mezi prostorovým pohybem dějů Nechanic a nehybností prostoru geografického prostředí a zároveň mezi osudy Nechanic a jednáním významných jednotlivců. Navíc přiznávaná nejistota autora, historický prézens a shifter naslouchání otevírají čtenáři cesty k dalším otázkám a interpretacím. Staré Slovensko oproti předchozím textům vyniká svou celistvostí argumentační, tematickou i analytickou. Působí tak jako pevně sevřený trojrozměrný útvar, v jehož středu se nachází autorem otevřeně hájená teze.

Úvod k dílu jako prostředek symbolické komunikace

Zbývá mi ještě jedna podstatná část každého z reprezentativních děl, kterou jsem nepodrobil zkoumání. Jde o tu část, která se obvykle nachází v kapitole „Úvod“, nicméně ne nutně a její situování na počátku či na konci knihy není podstatné. Za významná považuji dvě kritéria. Prvním je její oddělení od samotné výpovědi v historickém diskursu, obvykle formou samostatné kapitoly a druhým - důležitějším kritériem jejího vymezení je předmět vypovídání. Tím má být ustanovení vztahu mezi textem, autorem a čtenářem z pozice autora. Autor na tomto místě musí konstruovat a obhájit svoji legitimitu vzhledem ke čtenáři a s ohledem na téma.

Jinými slovy autor má v „úvodu“ prostor, aby definoval svůj odborný výkon v kontextu zvoleného tématu a svého oboru. Jakým způsobem přispěl k poznání dané problematiky, jaké nové přístupy zvolil či z jakých dosud neobjevených pramenů čerpal – to mohou být příklady explicitní reprezentace historika skrze pojem odborný výkon. A samozřejmě i samo téma musí být legitimizováno jako smysluplné a pozornosti hodné. Další součástí pak může být i uvedení do kontextu vzniku díla, vysvětlení proč dílo vzniklo, kdo jeho vznik podpořil či z jakého prostředí vychází.

Hned úvod Fridolína Macháčka k Plzni a Plzeňsko ukazuje, že se nejedná o interpretačně snadný literární útvar, jak by se snad mohlo na první pohled zdát.⁶⁶ Macháček osciluje mezi zdůrazněním sborníku z jedné strany jako výsledku společného úsilí Lidové univerzity Husovy (jejíž byl v té době členem) a plzeňského učitelstva. Z druhé strany nejedna část ukazuje na Macháčka jako autora konceptu a hlavního autora celé knihy. Již v prvních odstavcích čteme: „...publikace Lidové univerzity Husovy vychází jako první část společného podniku učitelstva a Lidové univerzity.“⁶⁷ Ovšem hned v následujícím odstavci se dočítáme: „Výsledek, který předkládám v tomto dílu, není dokonalým splněním programu.“⁶⁸ Nebo na následujících stranách: „Dílo nazval jsem popisem okresu školního“ a „K článkům pokud možno jsem připojil obrázky...“⁶⁹ Pod textem je podepsán Fridolín Macháček (a nikoliv například „redakce“ apod.). Jako čtenář,

---

⁶⁶ Macháček, Fridolin, ed. Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti. Plzeň: Lidová universita Husova, 1925 s. V - VII

⁶⁷ Tamtéž s. V

⁶⁸ Tamtéž s. V

⁶⁹ Tamtéž s. VI a VII

kterému Macháček text adresuje, je míněno plzeňské učitelstvo, jemuž jsou připomínány jeho tradice ve vlastivědné práci. Tolik synchronní rozměr tohoto textu.

Nicméně nechybí ani linie diachronní, která spočívá v přehledu dosavadní literatury na poli vlastivědy Plzeňska, jejíž nejvýznamnější zástupci se stávají přirozenými předchůdci předkládané práce, která má být nejen jejich rozvinutím a pokračováním, ale především prvním syntetickým zpracováním vlastivědy plzeňského okresu. To znamená úvod jako počátek příběhu, v jehož průběhu mají vzniknout čtyři díly popisu okresu Plzeňského a Blovického jako pokračování předchozích prací a zároveň jeho završení v podobě syntézy.

O jakém odborném výkonu lze tedy mluvit v případě F. Macháčka? Jako dva nejcharakterističtější znaky (nejčastěji zmiňované v úvodu) je ambice dosáhnout syntetického zpracování Plzeňské vlastivědy: „... *jest na čase, abychom se pokusili alespoň o prozatímní syntézu veškeré naší syntetické práce na Plzeňsku. A to, kromě praktického zřetele školského, má být také účelem této práce.*“⁷⁰ Zároveň Macháček svůj výkon situuje do oblasti organizační – představuje se jako klíčová osoba pro vznik sborníku, propojující Lidovou univerzitu Husovu a plzeňské učitelstvo. A v neposlední řadě se Macháček prezentuje jako regionální historik a badatel a to konkrétně v části věnované literatuře. Ukazuje, že zná nejen podobné publikace předcházející té jeho, ale také, že doplnil literaturu ke všem článkům ve sborníku s výjimkou přírodovědných: „...*aspoň o některých stále užitečných (monografických pracích o Plzeňsku – pozn. V.S.) z nich se zmiňuji v dodatcích o literatuře, které jsem přidal ke všem skoro článkům tuto otištěným, mimo články o vědách přírodních, kde i soupis literatury opatřil si autor sám.*“⁷¹ Sečteno podtrženo Fridolín Macháček se svým odborným výkonem reprezentuje jako organizátor, historik a především jako hlavní autor (budoucí) syntézy plzeňské vlastivědy.

Zcela jiným způsobem představuje svůj odborný výkon Josef Pešek. Zatímco jeho plzeňský kolega se prezentuje jako svorník mezi Lidovou univerzitou Husovou a plzeňským učitelstvem, Pešek hned z počátku přiznává, že idea zpracování dějin Nechanic nad Bystřicí není jeho vlastním nápadem, nýbrž že k ní byl vyzván Alešem Bohdaneckým, správcem cukrovaru a čestným

---

⁷⁰ Tamtéž s. VII

⁷¹ Tamtéž s. VII

občanem Nechanickým. Za vše svědčí datace a místo napsání úvodu: „V PRAZE, dne 9. března 1916.“⁷² Ovšem předcházející text celého úvodu nabízí dostatek možností k legitimizaci J. Peška jako autora práce o Nechanicích. Po uvedení do kontextu vzniku díla se Pešek odvolává na významné autority historické obce, jako na své učitele, kterým tak připisuje nepřímý podíl na vzniku dějin obce: „... vděčím velikým a záslužným pracím universitního profesora Josefa Pekaře, at' již hned jeho čtení o sociálních dějinách českých, at' již Knize či Kniham o Kosti, at' jeho Českým katastrům (v ČČH a.d. 1913; vyšlým též knižně), jež otvíraly mě také cestu k pramenům.“⁷³ Podobně jmenuje práce Kamila Krofty, Augusta Sedláčka a F. A. Slavíka.

První částí Peškovy reprezentace je příslušnost k historické obci, dokladovaná skrze osoby učitelů z univerzity a autory významných děl. Budeme-li číst dále, zjistíme, že přesně polovinu z dvou stránkového úvodu zabírá seznam pramenů, spojený s poděkováním archivářům příslušných archivů. Co to znamená? Pokud vezmeme do úvahy také v předchozí kapitole naznačovanou přiznanou nejistotu autora, která je též zmíněna v úvodu: „Ve své práci jsem podal, co jsem mohl – a dovedl.“⁷⁴, Josef Pešek rozsáhlým výčtem probádaných archivů legitimizuje svoje dílo jako maximum možného z hlediska poznatelnosti dějin (myšleno v souvislosti s dostupností pramenů).

Poslední poznámkou v této části úvodu, která ovšem jako celek zabírá jeho dvě třetiny, je, že se jedná o monografii podle toho, jak ji definoval K. Chotek.⁷⁵ Tato závěrečná poznámka druhé části úvodu má přesvědčit čtenáře, že se mu dostalo díla, jež má i po formální stránce ambice vědecké práce, založené aktuálních standardech historické vědy. Poslední (třetí) částí úvodu je vyznání vztahu k Nechanickým současným i minulým. Tento vztah je založen právě na předchozím intenzivním kontaktu skrze studium dějin obce. Skrze historii tak autor na konec získává vztah k obci a jejím dávným obyvatelům, čímž se uzavírá cesta od pozvání k sepsání práce přes historické bádání po vytvoření pouta k Nechanickým.

---

⁷² Pešek, Josef. Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916 s. 6

⁷³ Pešek, Josef. Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916 s. 6

⁷⁴ Tamtéž s. 7

⁷⁵ Tamtéž s. 7

Poněkud nekomfortní situace autora vzhledem k vydavateli i předpokládanému publiku, nutila J. Peška zaměřit se především na odborné kvality své práce a tak je úvod J. Peška jedním z nejzajímavějších textů pro zkoumání reprezentace historika skrze odborný výkon. Na rozdíl od F. Macháčka se Pešek musel reprezentovat na základě odborných kompetencí historika mnohem více než na základě společné identity se čtenářem. Přestože úvod je do značné míry příběhem o navázání vztahu s předky čtenáře, hlavním způsobem reprezentace J. Peška je důraz na odborný výkon.

Ten můžeme shrnout do tří fází. V první řadě zasazení díla do kontextu metodologických inspirací, kterými jsou pro Peška především sociální dějiny, Pekařova Kniha o Kosti a Dějiny selského stavu K. Krofty. Tato díla se stávají hlavními východisky práce jak po stránce metodologické, tak po stránce obsahové. Za druhé se odborný výkon zhmotňuje v pečlivém výčtu pramenů a archivů, které bylo třeba probádat (včetně ústních zpráv) a kriticky zpracovat – poznámkový aparát je samozřejmostí. A jako poslední v řadě jde o formální konstrukci práce jako monografie. Tato poznámka v úvodu má zdůraznit, že se nejedná o pamětní spis či soubor statí a článků, ale o koherentní dílo s jasným konceptem představení dějin obce na základě konkrétní metodologie, co nejširšího množství pramenů a přehlednou formou. Můžeme tak vidět zcela jiný způsob reprezentace historika než u Fridolína Macháčka.

Pokud jsem dva předchozí úvody charakterizoval jako odlišné, tak ani závěr Starého Slovenska není podobný ani jedinému z předchozích textů – a nejde jen o to, že je umístěn na konci knihy. Václav Chaloupecký si pokládá pouze jedinou otázku: „*Jaký je účel této knihy?*“.⁷⁶ A hned si také odpovídá: „*Jejím cílem je ukázati a dokázati existenci Slovenska, jakožto zvláštní individuality geografické a historické.*“⁷⁷ Následný text až do definitivního konce knihy je shrnutím výsledků předchozích analýz, již bez poznámkového aparátu s důrazem na hlavní teze díla. Chaloupecký se tak odvolává k jediné autoritě a tou je jeho vlastní text. Nedokazuje, jak dlouho se věnoval bádání, kdo byli jeho učitelé, či jaký má vztah ke Slovensku, nýbrž „pouze“ přehledně formuluje závěry své

---

⁷⁶Chaloupecký, Václav. Staré Slovensko. Bratislava: Filosof. fakulta univ. Komenského, 1923 s. 287

⁷⁷Tamtéž

práce: „jsou to dějiny země, které sice politicky patří k Uhrám, avšak v ohledu kulturním nepřestává žít s českým západem“.⁷⁸

Jaký je tedy odborný výkon Václava Chaloupeckého? Vodítkem je ono „ukázati a dokázati“ – Chaloupecký tak dává najevo, proč je profesorem dějin. Schopnost ukázati – tedy formulovat tezi a dokázati – obhájit ji na základě analýzy pramenů je základem jeho představy o odborném výkonu. V tomto směru je Chaloupeckého text myšlenkově nejsevřenějším útvarem z těch, kterým věnuji pozornost v této práci. A možná mimo jiné také proto vzbudil tak ambivalentní reakce, ale to za prvé není tématem této práce a za druhé si jsem vědom nebezpečí nadinterpretace v tomto směru.⁷⁹

Stejně jako v předchozí kapitole i zde máme před sebou velice odlišné texty a tři různé přístupy k reprezentaci historika na úrovni odborného výkonu. Fridolín Macháček se reprezentuje především svým organizačním duchem směřujícím k syntéze vlastivědy Plzeňska, přičemž legitimitu mu poskytuje právě jeho úzký vztah k identitě Plzeňska. Jeho práce tak nemá ambice vykročit za hranice okolí západočeské metropole. Tomu odpovídá i čtenářská obec, kterou je především Plzeňské učitelstvo. Macháček tak nemá potřebu představovat svůj odborný výkon na úrovni metodologie či množstvím prostudovaných pramenů. Je si vědom, že jeho dílo vstupuje do připraveného prostředí a že očekávání tohoto prostředí bude splněno.

Naopak Josef Pešek svůj odborný výkon v podobné tematické oblasti jako Macháček staví na metodologických inspiracích Pekařových a Kroftových, důkladném studiu pramenů a formální vědeckosti díla jako monografie. A právě to z něj dělá v oblasti regionálních dějin té doby velmi pozoruhodné dílo, jehož ambice mohly sahat i dále, nicméně nezdá se, že by získalo větší popularitu v historické obci.⁸⁰ Každopádně představuje model reprezentace historika skrze odborný výkon, který lze snad nazvat profesionálním – tedy dodržujícím standardy práce historika, kterými jsou volba metody, vyčerpání všech možných pramenů a náležitá formální úprava (poznámkový aparát, forma představení výsledků bádání). Historik se tu ukazuje jako profesionál, dodržující konkrétní zásady, ke

---

⁷⁸ Tamtéž s. 315

⁷⁹ K přijetí Starého Slovenska viz: Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012 s. 167-176

⁸⁰ Archiv Národního muzea, Fond Josef Pešek, karton 2, inv. č. 128.

kterým se otevřeně hlásí, a které mu umožňují se zabývat historií tak, aby byla maximálně pravděpodobnou.

V tomto směru, ale o krok dále, jde i Václav Chaloupecký, který vzhledem ke svému postavení profesora československých dějin nemusí explicitně dokazovat svou profesionalitu a alfou i omegou jeho odborného výkonu je výstavba a obhajoba konkrétní teze. Tento nepatrný rozdíl, spočívající v tom, že Chaloupecký nezdůrazňuje svoji profesionalitu, přestože by mohl a její nároky splňuje beze vší pochybnosti, považuji za důležité podtrhnout. Zdá se tak vyznačovat určitou hranici v reprezentaci historika směrem od profesionality k vědeckosti. Uvidíme, zda se tento předpoklad potvrdí i v dalších částech práce.

Autobiografie

Úvod ke konkrétní knize vyznačuje její postavení vůči podobným dílům a ukotvuje ji v kontextu, do kterého vstupuje. Žánr úvodu je tak druhem vědomé sebereprezentace, svázané s určitým dílem. Naopak autobiografie je sebereprezentací historika podanou v celosti jeho dosavadního života. Autor v ní představuje kontinuální příběh svého života, ukazuje, proč jeho práce měla smysl a co v ní považuje za významné a paměti- hodné. Málokdy se setkáváme s autobiografií, která by byla spisem omluvným, přiznávajícím omyly dotyčného. Takové pak často budí nemalou pozornost, protože svou intencí radikálně vybočují z obvyklých pravidel autobiografického žánru a narušují tak čtenářův „horizont očekávání“.⁸¹

Dalším typickým znakem autobiografie bývá kontinuita vyprávění. Autor tak musí „vyřadit“ události, práce či jiné osoby ze svého příběhu, tak, aby se jeho život stal uvěřitelným a uchopitelným. Ale pro potřeby analýzy to také znamená, že lze chápat autobiografii jako způsob sebereprezentace, jemuž je vlastní konkrétní záměr a koncepce autora, kterou lze interpretovat (nejen) z hlediska tázání se po reprezentaci historika.

Nahlédneme-li do archivních pozůstatostí Chaloupeckého, Peška a Macháčka, zjistíme, že Václav Chaloupecký po sobě nezanechal autobiografický text. Samozřejmě i skutečnost neexistence takového materiálu je jistým svědectvím, které by bylo možné interpretovat jako absenci potřeby Chaloupeckého mít vlastní životopis, nicméně pro vysvětlení takového postoje neexistuje jediné vodítko, kterého by bylo možné se přidržet.

Proto se raději budu věnovat autobiografiím Josefa Peška a Fridolína Macháčka. Obě mají společnou pravděpodobnou dobu vzniku. Pravděpodobnou proto, že ani jedna z obou zachovaných autobiografií není datována. Nicméně v případě plzeňského archiváře je přiložena bibliografie, která sahá až do roku 1954, což je též termín jeho smrti a tudíž je téměř jisté, že se jedná zároveň o rok napsání autobiografie. Vlastní životopis Josefa Peška je nedokončeným dílem, které končí obdobím studií na Filozofické fakultě a již z tohoto faktu lze usuzovat

---

⁸¹ Pomocí pojmu „horizont očekávání“ navrhuje Jauss vysvětlení procesu ustanovování literárního kánonu. Viz.: Jauss Hans Robert, Dějiny literatury jako výzva literární vědě, in: Červenka, Miroslav, ed., Vízdalová, Ivana, ed. a Sedmidubský, Miloš, ed. Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Vyd. 1. Brno: Host, 2001, s. 7-38

na to, že autor nestihl autobiografii dopsat a že mu v tom zabránila smrt v roce 1958. Sečteno a podtrženo je možné říci, že oba životopisy byly napsány v období po druhé světové válce, nejpravděpodobněji v 50. letech 20. století. To také znamená, že oba autoři již byli zformovanými a ve svém oboru zakotvenými historiky, jejichž kariéra již neměla zaznamenat výrazných změn a naopak již dozrála do stadia, ve kterém dotyční usoudili, že má význam napsat vlastní životopis.⁸²

Autobiografie F. Macháčka má velice jednoduchou formu, kterou by bylo možné popsat, jako výčet výsledků práce. Jinak řečeno: textu chybí element vyprávění, který později bude tak výrazný u Peška a stručný přehled má tak blíže k formě strukturovaného životopisu, než ke košatému příběhu. Ovšem, možná právě proto se jedná o text nabízející bohatou základnu k interpretaci. Fridolín Macháček se čtenáři představuje jako „*archivář města Plzně*“ a poté popisuje průběh svých studií, kde se explicitně hlásí k semináři Jaroslava Golla.⁸³ Nicméně tato část je v podstatě marginální částí celého textu. Klíčové je jeho působení v Plzni. To ovšem navazuje na práci předchůdců, jakými jsou pro Macháčka například Josef Strnad či archeolog F. X. Franz. Ve své autobiografii tak Macháček nebuduje kontinuitu s pražským vědeckým prostředím, přestože by k tomu jistě měl možnost. Jeho přátelské i vědecké kontakty s Václavem Vojtíškem budiž toho příkladem.

Namísto toho se představuje jako pokračovatel plzeňského intelektuálního prostředí, jehož identitu přijímá. Druhou významnou součástí Macháčkovy sebereprezentace je figura budovatele. Autor tak sám sebe představuje jako budovatele institucionálního prostředí pro plzeňskou vědu a osvětu a zakladatele nejedné kulturní instituce (například vědecká knihovna, fotografický archiv atd.). A právě na tom, jakým způsobem F. Macháček představuje svoje úspěchy při vytváření plzeňského kulturně – vědeckého života, nám mohou ukázat, jakým obsahem plzeňský městský archivář naplňoval pojem historika.

V tomto případě můžeme rozdělit „reprezentaci historika“ dvě hlavní části. První z nich je jeho odborný výkon. Pojmově se tedy vracíme do předchozí kapitoly, ovšem zde je odborný výkon chápán v jiném kontextu. Zatímco v úvodu,

---

⁸²Autobiografie Josefa Peška: Archiv Národního Muzea, fond Josef Pešek, Karton 3, autobiografie Fridolína Macháčka: Archiv města Plzně, Fond Fridolín Macháček EL NAD 816, karton 1651, inv. č. 756

⁸³ Archiv města Plzně, Fond Fridolín Macháček EL NAD 816, karton 1651, inv. č. 756 s. 1

šlo o ustanovení konkrétného díla o minulosti v kontextu jeho oboru, zde se jedná o koncepci celkovou, která podobným způsobem kontextualizuje celoživotní práci autora jako odborný výkon. V tomto směru se jedná o velmi významný pramen pro zodpovězení otázky: „*Kdo je historik?*“ Podstatnou součástí výkonu historika v podání F. Macháčka je shromažďování a zpřístupnění nových, dosud neznámých pramenů. Mnoho prostoru Macháček věnuje ve svém životopise vyjmenovávání nově zpřístupněných či získaných pramenů, aby tento výčet zakončil shrnutím: „... z nepatrných začátků bylo vybudováno oddělení archiválií nových, tzv. korespondencí a literárních pozůstatostí, jež tak vzrostlo do roku 1941, kdy šel dr. MACHÁČEK do výslužby, v museum neméně desateronásobně a archiv alespoň padesateronásobně. Knihovna pak, jejíž historická část zůstala až do poslední doby stále při museu, také na více než 100 tisíc svazků.“⁸⁴

Historik je tedy ten, kdo umožňuje zaplnění dosud nepoznaných míst historie prostřednictvím užívání nových historických pramenů. Z Macháčkova textu je zřetelné, že další významnou součástí reprezentace historika je osvětová činnost. Toto zjištění tak potvrzuje jeden ze závěrů mé bakalářské práce, že významnou součástí reprezentace regionálních historiků je právě osvětová činnost.⁸⁵

Jak tato činnost vypadá konkrétně v případě plzeňského archiváře? V první řadě se jedná o stovky proslovených přednášek v Plzni a okolí na vlastivědná a historická témata spojená s tímto regionem, dále pak členství v osvětových spolcích i státních úřadech (okresní sbor osvětový). Macháček byl také vzdělavatelem místní jednoty Sokola, členem Lidové univerzity Husovy a dalších spolků. Sám svoje popularizační nasazení charakterizuje takto: „*Tak se v jeho rukou (tzn. F. Macháčka – pozn. V. S.) soustředila skoro všechna mimoškolní vzdělávací činnost kromě hudby a divadla.*“⁸⁶ Není cílem této práce verifikovat či falzifikovat toto tvrzení, zda byl Macháček nejvýraznější osobností plzeňského mimoškolního vzdělávání, či nikoli. To co je pro nás významné, je, že Fridolín Macháček ve vlastním životopise velmi aktivně zdůrazňuje roli osvětové činnosti při utváření reprezentace historika.

---

⁸⁴ Archiv města Plzně, Fond Fridolín Macháček EL NAD 816, karton 1651, inv. č. 756 s. 1 - 2

⁸⁵ Sixta Václav, Kolektivní biografie československé historiografie k roku 1934, bakalářská práce obhájená na FF UK 10. 09. 2012 s. 50

⁸⁶ Archiv města Plzně, Fond Fridolín Macháček EL NAD 816, karton 1651, inv. č. 756 s. 1

Poslední součást odborného výkonu, tak, jak je možné jej interpretovat z autobiografie F. Macháčka je publikační činnost a tedy bibliografie. Macháček v samotném textu nijak nezvýrazňuje, či neshrnuje svoji odbornou publikační činnost, ale jednoduše přikládá jako přílohu svoji bibliografii s poznámkou, že nezahrnuje přibližně dvě stě až tři sta článků z doby okupace.⁸⁷ I přesto má však výčet publikací a zvláště pak článků úctyhodných padesát dva stran, kde je mimo jiné obsažen i seznam nevydaných rukopisů. Autor tak dává najevo, že v rámci odborného výkonu historika má publikační činnost konstitutivní roli a je jeho nedílnou součástí.

Kromě odborného výkonu má reprezentace historika v autobiografii F. Macháčka ještě jeden rozměr a tím je organizační činnost. Tím mám na mysli činnosti, které plzeňský archivář zdůrazňuje ve svém životopise, ale které se nedotýkají přímo odborného vztahu k minulosti, nebo se ho dotýkají až druhotně. Za prvé se jedná o zakladatelskou činnost v oblasti budování institucí. Konkrétně Macháček zmiňuje vybudování vědecké knihovny a její sloučení s okresní studijní knihovnou Čiperovou, rozšíření geologicko-paleontologického oddělení na přírodovědné, založení historicko-archeologických oddělení odlitků i fotografií zvonařských, fotografického a stavebního městského archivu a tak by bylo možno pokračovat dále.⁸⁸

Završení zakladatelské činnosti pojí Macháček s obdobím po jeho odchodu do výslužby: „*Po odchodu Dr. Macháčka, vznikly z tohoto již neovladatelného kombinátu tři samostatné ústavy, a sice roku 1948 městský archiv a skoro současně postátněná studijní knihovna, byly odděleny od musea.*“⁸⁹ Citovanou pasáž lze interpretovat jako shrnutí Macháčkovy budovatelské činnosti, která dosáhla hranic možného a připravila plzeňské vědecko-kulturní prostředí na další institucionální rozvoj. V příběhu vytváření tohoto prostředí, který Macháček vytváří nejen ve své autobiografii, ale také v úvodu k Plzni a Plzeňsku v minulosti a přítomnosti, si Macháček přisuzuje roli prostředního článku mezi plzeňskou vědou, provozovanou spíše jednotlivci, a plnohodnotně institucionalizovaným moderním prostředím, které má zázemí i ambice k tomu být kulturním střediskem pro své okolí. Reprezentuje se tak jako organizátor vědecko-kulturního života.

---

⁸⁷ Archiv města Plzně, Fond Fridolín Macháček EL NAD 816, karton 1651, inv. č. 756 s. 2-54

⁸⁸ Tamtéž s. 1

⁸⁹ Tamtéž s. 1

Druhou složkou neodborné části reprezentace historika v podání F. Macháčka je jeho politická angažovanost. Považovat ji za stejně významnou jako budování institucí, nebo odbornou publikační činnost by bylo nadinterpretací, nicméně v autobiografii má své neopominutelné místo. Pro meziválečné období zmiňuje autor pouze následující: „...byl předsedou Osvětového klubu při straně nár. dem. do r. 1935, kdy po sloučení strany s ligou Stříbrného a s fašisty ze strany vystoupil.“⁹⁰ Další zmínky se výhradně týkají osudů během období Protektorátu Čechy a Morava, kdy Macháček odkazuje na svou přednáškovou činnost, působení v ilegální skupině „Za svobodu“ a také na své zatčení, mučení a věznění gestapem a následný pobyt v Terezíně a koncentračním táboře Flossenburgu. Demonstrace antifašistických postojů byla běžnou součástí deklarace příslušnosti k československé společnosti, nicméně z pohledu reprezentace historika volím spíše zobecnění na politickou angažovanost, protože netřeba složitě dokazovat, že náplň politické angažovanosti mladší či starší generace historiků bude jiná, než antifašistická, ale každopádně zůstane jedním z možných způsobů reprezentace historika.⁹¹

Pokud bych měl shrnout, jakým způsobem se reprezentuje Fridolín Macháček ve své autobiografii, tak následovně. Po odborné stránce převažuje činnost v oblasti sběru a zpřístupňování dokumentů, publikační činnost a velmi výrazné osvětové působení. Nenajdeme tak například pokusy prezentovat se jako zprostředkovatele mezi Plzní a Prahou jakožto centrem historické vědy, ani kontakty na zahraničí ať již pomocí literatury či osobních kontaktů. Též otázka přihlášení se ke konkrétnímu historikovi nebo metodologické inovaci není součástí odborného výkonu, jak ho podává plzeňský archivář. Mimo pole striktně odborné je velmi silně akcentovaná zakladatelská činnost v oblasti plzeňských vědecko-kulturních institucí a zároveň politická angažovanost v regionální politice. Všechny tyto znaky mající naplnit pojem „historik“ jsou propojeny v příběhu geneze plzeňského vědeckého prostředí, ve kterém Fridolín Macháček navazuje na své starší kolegy, ale svou činností posouvá kvalitativní úroveň plzeňské vědy na pomyslném žebříku o několik stupňů výše.

---

⁹⁰ Archiv města Plzně, Fond Fridolín Macháček EL NAD 816, karta 1651, inv. č. 756 s. 1

⁹¹ K poválečné situaci v Československu viz mj.: Kaplan Karel, Pravda o Československu 1945-48, Panorama, Praha 1990

Druhým autobiografickým textem, který se zachoval k interpretaci, jsou vzpomínky Josefa Peška.⁹² Interpretaci komplikuje fakt, že Pešek napsal pouze dvě kapitoly a to „*Mezi Hradcem a Bydžovem*“ popisující život ve zmíněných městech během autorových gymnaziálních studií a „*Z vojny na studia do Prahy*“, která je věnována převážně popisu studia oboru dějepis-zeměpis na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy a končí roku 1905 získáním doktorátu a svatbou Josefa Peška. Neukončenost textu může komplikovat jeho interpretaci, zvláště se to může zdát v porovnání s vysoce konceptualizovanou a sevřenou formou autobiografie Fridolína Macháčka. Nicméně přesto považují tento dvacetipětistránkový text za významný pramen k poznání reprezentace historika. Nesmíme zapomenout, že přestože má výrazně jiný formální charakter, směřující spíše k formě beletristického vyprávění, je psán z podobné pozice a v podobné životní etapě jako text Macháčkův.

Královéhradecký historik Jaroslav Šůla hodnotí význam Peškových vzpomínek především po stránce informačního dosahu a zdůrazňuje především druhou kapitolu jako část přesahující regionální rozměr a obsahující cenné informace o studiu v Praze.⁹³ Nicméně obě kapitoly na sebe navazují a jako celek jsou vyjádřením geneze historika. Takto organizovaný text buduje velmi silně kontinuální příběh, jehož vyvrcholením je „zrození“ Josefa Peška – historika.⁹⁴ Z tohoto úhlu pohledu je možné ho interpretovat v rámci tazání se po reprezentaci historika, protože je odpovědí na otázku: „Proč je J. Pešek historikem a co to znamená?“ Tedy nás obloukem vrací k tomu, jaké znaky se pojí s pojmem „historik“ a vytvářejí tak jeho význam.

Aby bylo možné oba texty později porovnávat, zachovám v následující analýze rozdělení reprezentace historika na část odborného výkonu a organizační aktivity. Nicméně nelze nevidět jeden podstatný rozdíl a tím je existence ještě třetí roviny Peškova textu, kterou je rovina osobnostní. V obou částech se čtenáři Josef Pešek představuje jako student, který je zvědavý, projevuje zájem o kulturní dění v jeho okolí, má přehled o knižních novinkách na pultech knihkupectví a sám se zabývá příležitostně psaním veršů. Z hlediska reprezentace historika je to významné jako faktor motivace, který u Macháčka naprosto chybí. Živý zájem o

---

⁹² Archiv Národního muzea, fond Josef Pešek, Karton 3

⁹³ Šůla, Jaroslav, *Vzpomínky PhDr. Josefa Peška na pražská univerzitní léta*. In: *Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost / Hradec Králové : Státní oblastní archiv v Zámrsku 1*, (2004.) s. 271

⁹⁴ Archiv Národního muzea, fond Josef Pešek, Karton 3, s. 2

okolní společenský život jako motivace ke studiu a zároveň jeho náplň. Vhodným příkladem tohoto postupu je – a tím se již dostávám do roviny reprezentace na úrovni odborného výkonu, napsání a vydání knihy o Františku Škroupovi.

Josef Pešek ve svém textu zcela samozřejmě propojuje svůj zájem o hudbu a zpěv s rozhodnutím napsat knihu k výročí narození F. Škroupa roku 1901. Jako klíčová kompetence historika se na základě Peškova textu jeví heuristika pojatá na nejširším základě. Pešek tak využívá nejen literaturu z univerzitní knihovny, ale též navštěvuje příbuzné F. Škroupa a nejenže získává od nich písemné materiály, ale též si nechá vyprávět vše, co skladatelova dcera věděla o svých rodičích. Toto vyprávění ovšem podrobuje kritické reflexi a ukazuje tak na základní kámen své metody: využití všech dostupných pramenů a jejich kritické zhodnocení.

Co se týká Peškových aktivit organizačních a spolkových, zmiňuje jich celou řadu a především se pro něj zadají být významnější než samotné odborné práce. To lze vysvětlit jeho zájmem již od vstupu na univerzitu získat supleturu a poté profesuru na gymnáziu a tudíž chybějící ambici k vědecké dráze.⁹⁵ Pešek vyjmenovává své členství ve Spolku pro prohloubení oslav Husových, spolku Stálců, jehož cílem bylo šířit české knihy za nižší ceny, navštěvoval výstavy (mimo jiné například slavnou Rodinovu), představení v Národním divadle, studentské debaty ve Slavii atd.⁹⁶ Také zdůrazňuje, že navštěvoval výuku přesahující nutné minimum za cílem rozšiřovat si tím způsobem obzory.⁹⁷

V předchozím odstavci jsem se pokusil abstrahovat z textu Peškovy autobiografie znaky, které pojí s pojmem historik. Zvláště ve srovnání s reprezentací historika na základě Macháčkova životopisu vystupuje jako nejvýznamnější absence jednotlicího prvku v podobě tématu či jinak pojeté celistvosti díla. Pro Peška je konstitutivním prvkem historikovy práce zvládnutí metody heuristiky a kritiky pramenů, které pak lze aplikovat na libovolná témata z historie. Pro Peška také není nejvýznamnější publikační činnost, ale výuka dějepisu, která mu je povoláním. Nicméně v jeho pojetí výuky dějepisu se historická látka prolíná s výtvarným uměním, literaturou, vlastivědou a dalšími obory. A právě zájem o tyto příbuzné disciplíny je dalším ze znaků, které přináležejí historikovi, jak ho představuje Pešek.

---

⁹⁵ Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Josef Pešek, nezpracováno, s. 26

⁹⁶ Tamtéž s. 21

⁹⁷ Tamtéž

O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejímu vztahu k životu

Již název kapitoly nasvědčuje, že se v ní setkáme s neobvykle inspirativním pramenem. Inspirativnost je však vyvážena jeho roztržitostí a nedokončeností. Jde o složku z pozůstalosti Václava Chaloupeckého uložené v Archivu Akademie věd, nadepsanou „*O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejímu vztahu k životu.*“⁹⁸ Obsahem této složky jsou přípravy k přednáškám, úvahy a poznámky na téma základní reflexe práce historika, přesně tak jak napovídá název. Tyto myšlenkově nesmírně bohaté texty s citáty mimo jiné z Nietzscheho a Comta ovšem skrývají ne jeden interpretační problém. Možná i proto z nich explicitně nečerpal žádný z historiků, zabývající se dějinami dějepisectví či přímo Václavem Chaloupeckým.

První komplikací je jejich datace. Archivní složka je označena poznámkou *sine dato* a samotné archy s poznámkami žádná vodítka neposkytují jednoduše proto, že jejich obsahem jsou obecné úvahy o povaze poznávání minulosti a nevztahují se ke konkrétním událostem, postavám či výročím, ze kterých by bylo možno cokoliv usuzovat. Stejně tak absentují poznámky o vztahu k politice či ideologii, ze kterých by bylo možno odvodit alespoň politické uspořádání, ve kterém byl text napsán. Jediným náznakem je úvod jedné ze tří úvah, ve kterém je naznačeno, že se jedná o přednášku.⁹⁹ To by snad mohlo naznačovat, že se jedná o období Chaloupeckého působení na univerzitě – tedy nejdříve rok 1922, nicméně je třeba si uvědomit, že stejně tak se může jednat o příležitostný výklad.¹⁰⁰

Při hledání kontextu je možné s jistotou tvrdit, že autorem je Václav Chaloupecký a s velkou pravděpodobností, že se jedná o texty určené buď k soukromé potřebě anebo odbornému publiku. Také s největší pravděpodobností nebyl žádný z nich publikován. Tím jsem se zároveň dotkl i druhého problému a tím je nejednota textů. Jedná se o tři různé texty, jejichž obsah se ale v mnoha případech prolíná a shoduje, jindy zůstávají úvahy nedokončené. To samozřejmě činí jeho interpretaci velmi obtížnou. Ale právě díky velké míře shody mezi jednotlivými texty jak po stránce obsahové, tak myšlenkové lze tento – nejen

---

⁹⁸ Archiv Akademie věd, fond Václav Chaloupecký, O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejím vztahu k životu., Karton I.

⁹⁹ Tamtéž s. 1

¹⁰⁰ V pozůstalosti V. Chaloupeckého se také nachází koncept přednášky Význam a poslání Filozofické fakulty v nové republice z roku 1946 a tudíž je možné, že se podobně do pozůstalosti dostaly i tyto poznámky.

v rámci této práce - jedinečný pramen využít k analýze reprezentace historika a obecně myšlení o historicitě lidské existence první poloviny 20. století.

V jakém smyslu se jedná o pramen ke zkoumání reprezentace historika? Proč jsem nezvolil na stejném místě například analýzu Chaloupeckého příspěvku z prvního sjezdu československých historiků z roku 1937, jejíž význam pro reprezentaci Václava Chaloupeckého je zřejmý?¹⁰¹ Jde mi o to, ukázat roli metodologických a epistemologických aspektů při utváření reprezentace historika, k čemuž je tato složka zcela ideálním pramenem. Naopak text „*Přítomnost učitelkou minulosti*“ ze sjezdu historiků je pramenem vhodným k ukázání vlivu čtenářstva (resp. obecnstva) na reprezentaci historika – v tomto případě vlivu českého univerzitního prostředí a slovenských kulturních elit.

Naprostým základem pro Chaloupeckého rozvažování o vztahu historie k životu je konstatování bytostné potřeby lidí se vztahovat k minulosti, kterou dále rozvíjí: „*Chtěl jsem tím jenom naznačiti, že od staletí je lidem patrna souvislost mezi minulostí, přítomností a budoucností a že tento problém nepodařilo se, a myslím, že ani nepodaří, při jeho složitosti a mnohotvárnosti uspokojivě vyřešiti.*“¹⁰² Vědomí časovosti lidské existence a potřeby ji promýšlet je výchozím bodem k dalším úvahám o vztahu minulosti a současného člověka.

Prvním projevem tohoto vztahu je historická podmíněnost člověka skrze minulost. Chaloupecký tvrdí: „*Jsme všichni tím, ať už máme na mysli individuum či individualitu složitější, např. národ, stát, církev, čím jsme se stali. (...) Historie mého věřejška je podstatnou složkou mého já, mé bytosti a bez ní stal bych se v očích obklopující mne společnosti ničím, ztratil zkrátka svoji podstatu.*“¹⁰³ (Zvýraznil V. CH.) Základní tezí, kterou v tomto směru V. Chaloupecký hájí, je, že pro identitu člověka je mnohem významnější minulost, než to, co on sám vnáší do své přítomnosti.

Schopnost pamatovat si považuje za rozdíl mezi člověkem a zvířetem, kterému paměť chybí. V popisu determinujícího vztahu minulosti k člověku si Chaloupecký pomáhá metaforou stromu. Člověk je zde stromem, který je pevně zapuštěn kořeny do půdy – historie - ze které čerpá živiny a zároveň je s ní skrze

---

¹⁰¹ Chaloupecký Václav, *Přítomnost učitelkou minulosti* in.: Kutnar, František, ed. První sjezd československých historiků 1937: přednášky a debaty. V Praze: Československá historická společnost, 1938, s. 33 - 42

¹⁰² Archiv Akademie věd, fond Václav Chaloupecký, O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejím vztahu k životu., Karton I. s. 2

¹⁰³ Tamtéž s. 4

svou životně důležitou část – kořeny - fyzicky a bytostně spojen. Nemůže být stromu bez kořenů, či strom vykořeněný z půdy. „*Vytrhněte strom z půdy, z níž roste a přestane býti, zahyne.*“¹⁰⁴

Ovšem Chaloupecký ne bezúčelně předesílá, že vztah člověka a minulosti je komplikovaný a mnohotvárný. Velkou část svých úvah tak posvěcuje úvahám o smyslu poznávání minulosti a tedy vztahu, který je směřovaný opačným směrem, než ten, o kterém jsem se zmínil v předchozím odstavci. Jde tedy o to, jak se člověk vztahuje k minulosti, současnými slovy řečeno: jakým způsobem člověk podrobuje minulost kritické reflexi. Zde Chaloupecký zdůrazňuje především závislost výběru faktů i tématu samotného historikem, který je spolu-určován současnou společenskou situací, ze které historik čerpá inspirace pro svá tázání.

Na různých místech svých úvah Chaloupecký předkládá svá hodnocení ostatních autorů, či přístupů, aby posléze nastínil vlastní stanovisko. Ze všeho nejdříve se krátce věnuje vztahu historie a sociologie či – jak ji také nazývá, „*moderní vědy*“.¹⁰⁵ Hlavní charakteristikou a posléze předmětem kritiky je úkol sociologie stanovovat zákony lidského vývoje a z nich předvídat budoucnost. Sociologie je podle Chaloupeckého „*jakousi abstraktnější historií*“, jež svůj úkol plní bez úspěchu.¹⁰⁶ Bez úspěchu proto, že ony zákony, kterými se řídí běh dějin, jsou „*prosté zákony biologické, psychologické, zkrátka přírodní*“, které se ale v dějinách projevují v hromadné formě a tudíž jsou v podstatě nepostižitelné.¹⁰⁷

Prvním z hodnocených autorů je František Palacký. „*Palackému je historie rodinnými paměťmi národa, pokladnicí zkušeností, které národ nabyl na dráze svého života, zrcadlem ctností i nectností jeho, ukazatelem, co měl by následovati a čeho se varovati. Leč historie sama i každodenní zkušenost poučují nás dostatečně, jak zřídka, ba skoro výjimečně plní historie tento svůj úkol a jak vývoj národa, neb jiných složek sociálních bere se tím směrem, který by mu historie chtěla naznačovati.*“¹⁰⁸ Chaloupecký tak na Palackém ukazuje, nemožnost dát historii řád, který by měl konkrétní a alespoň základně spolehlivý vztah k budoucnosti. Budoucnost je podle něj na základě historie nepředvídatelná, a tudíž v nalézání budoucnosti není poslání minulosti a její význam tak, aby „*sloužila životu*“.

---

¹⁰⁴ Tamtéž s. 17

¹⁰⁵ Tamtéž s. 1

¹⁰⁶ Tamtéž s. 1

¹⁰⁷ Tamtéž s. 1

¹⁰⁸ Tamtéž s. 2

Druhým autorem je August Comte, na jehož díle autor Starého Slovenska oceňuje především důraz na minulostní rozměr lidské existence, který francouzský filozof a zakladatel sociologie spojuje především s civilizací jako výsledkem výkonu předchozích generací, která je determinujícím faktorem pro současníky. „Podle Comta vše mrtvé a přešlé je mnohem mocnější a má větší moc a vliv na přítomnost než li vše živé.“¹⁰⁹ Smyslem historie – tak jak Comta interpretuje Chaloupecký, je umožnit správné pochopení vlivu předchozích generací na přítomnost. A tento vliv je přítomný v každém člověku, bez ohledu na to jestli vědomě či nevědomě. A právě k uvědomování si tohoto vlivu má sloužit historie. Alespoň takto čte A. Comta Václav Chaloupecký.

Posledním autorem, kterého Chaloupecký zmiňuje je německý filozof Friedrich Nietzsche, konkrétně jeho dílo O užitku a škodlivosti historie pro život z roku 1872.¹¹⁰ Chaloupecký spojuje ideál nadčlověka s historií monumentální neboli hrdinnou. Jejím základem je vztah výjimečné osobnosti, která chce dělat velké činy ve své přítomnosti a inspiraci a motivaci nachází v minulosti. Jako příklad uvádí Chaloupecký: „Chce bojovati jako Caesar a chce zemřít jako Brutus“¹¹¹ a dále cituje z Nietzscheho díla: „Veliká je síla mrtvých, kteří stále žijí ve svých činech.“¹¹² Tento význam historie pro život hodnotí Chaloupecký jako jeden z největších mravních momentů historie.¹¹³

Naopak velmi negativně se vymezuje vůči tzv. „antikvářskému“ přístupu k historii, jehož název odvozuje též z výše citovaného Nietzscheho díla. Chaloupecký píše: „Chápu sice gourmanství požitku v rozpoznání starého rukopisu, obrazu, uměleckého předmětu pravého a nepravého, původního neb nápodobeniny, leč přece jenom viděti jedině v tom účel historie a jí obětovaného života, toho nejvyššího a jediného statku, který máme, když oprostili jsme se od mythických představ o životě nadzemském, zdá se mi trochu málo. Ba bál bych se přímo přílišného kultu minulosti, tohoto sklonu příživníků a epigonů, kteří žijí pouze z dědictví předků a kteří vše minulé v estethickém zanícení zbožňují, jako jedině dokonalé, správné, ba téměř nedosažitelné.“¹¹⁴

---

¹⁰⁹ Tamtéž s. 19

¹¹⁰ Nietzsche, Friedrich a Kouba, Pavel, ed. Nečasové úvahy. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992 s. 83-165

¹¹¹ Archiv Akademie věd, fond Václav Chaloupecký, O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejím vztahu k životu., Karton I. s. 15

¹¹² Tamtéž

¹¹³ O významu pojmu „mravnosti“ viz níže.

¹¹⁴ Tamtéž s. 6

Hlavní rozpor vidí v obětovaném čase a námaze badatele a obecně smysluplnosti existence celé sítě institucí zabývajících se historií v porovnání s výsledky, které tento antikvářský přístup může přinést. Chaloupecký mu sice uznává jeho potřebnost a estetickou hodnotu, ale smysl psaní dějin v něm nenachází. Spíše ho charakterizuje jako nedostatek invence a tvůrčího přístupu ze strany historika. Toto velmi radikální a jednoznačné odmítnutí „*kultu minulosti, příliš podobného kultu relikvií, prosyceného příděchem plísně a prachu*“¹¹⁵, přímo předchází Chaloupeckého vlastní tezi o významu historie pro život.

Pro Václava Chaloupeckého spočívá smysl poznávání historie v oblasti mravní. Přičemž mravnost chápe jako uschopnění člověka ke konání tvůrčích a obecně prospěšných činů (aniž by jakkoliv vymezil, co míní obecným dobrem). Historie - a tím i historik, má člověku a národu ukazovat, že: „*to co bylo, je opět možné.*“¹¹⁶ Člověk tak může z minulosti čerpat důkazy o tom, co vše je v lidských silách a k čemu se tedy i on může vzepnout. Na druhé straně je historie varovným hlasem, jehož poslechnutí může zabránit úpadku společnosti či tragédii jednotlivce. A právě zprostředkování tohoto hlasu současníkům je pravým úkolem historika.

Tím je poznávání historie nejen velmi silně ukotveno v přítomnosti a zároveň k ní i směřuje. Chaloupecký je si tedy vědom jak spojením člověka s minulostí, ale též spojuje orientaci člověka na minulost s motivacemi, které přicházejí z přítomnosti. Ke vztahu přítomnosti a minulosti píše toto: „*historie se řídí přítomností, jejími sklony, zálibami i potřebami. A tak každý věk, každé století, ba každá generace vytváří svoji historii, vybírá z minulosti to, co sama potřebuje.*“¹¹⁷ Historie je výběrem, který vychází z přítomnosti. Neustálým hledáním vztahů mezi současným a minulým, mezi živými a mrtvými.

Zároveň ale cítí Chaloupecký potřebu se vymezit vůči cyklickému pojetí dějin. Podle něj se dějiny neopakují a jedná se o analogický vztah, který je komplikován tím, že je obousměrný. Jinými slovy: aktuální současnost je výsledkem minulých událostí, ale zároveň se člověk z pozice této historicky determinované přítomnosti táže po minulosti a hledá v ní analogická mravní poučení, která mu mají umožnit lépe ovlivňovat a řídit jeho vlastní situaci.

---

¹¹⁵ Tamtéž s. 6

¹¹⁶ Tamtéž s. 7

¹¹⁷ Tamtéž s. 9

Z toho vyplývají i úkoly historika, které V. Chaloupecký ve svém textu formuluje: „*A vlastní činnost historikova jeví se pak zejména ve dvou směrech: konstatování faktů a v ukazování na jejich souvislost.*“¹¹⁸ Co se týká konstatování faktů, Chaloupecký soudí, že historie udělala za poslední století obrovský pokrok a že historik je velmi dobře vybaven kritickými nástroji.¹¹⁹ V této souvislosti velmi optimisticky konstatuje, že: „*Tu přiblížila se historie velmi vědám přírodním.*“¹²⁰ Na tomto místě bohužel končí, a tudíž není možné zjistit, co konkrétněji měl na mysli Chaloupecký „*ukazováním souvislostí*“ a ani v jiných částech textu se již k tomuto tématu nevrací.

Nicméně je tu ještě jedno významné téma, kterému Chaloupecký věnuje více prostoru a tím je vztah historie a literatury. V rámci těchto úvah konstruuje autor tři významné pojmy: objektivní historie, pravdivá historie a v opozici k ní historie nepravdivá. O objektivitě tvrdí: „*Tedy není vlastně objektivní historie, čili objektivita v historii je pojem relativní.*“¹²¹ Objektivní historii přirovnává na téže straně Chaloupecký k historii cizího státu, která je pro občany jiných států nezajímavá, protože k nim postrádá jakoukoliv vazbu. Pod tímto pojmem si tak lze představit dějiny všeobsahující, vyčerpávající a sepsané za užití kriticky zhodnocených pramenů. Sepsání takto objektivní historie je podle Chaloupeckého možné, nicméně postrádá smysl kvůli absenci vztahu k přítomnosti – vztahovala by se na ni tak kritika antikvářského přístupu.

Dichotomie historie pravdivé a nepravdivé je založena na rozdílu mezi historickým románem a prací historika. A v této argumentaci se nejvýrazněji rýsují kontury Chaloupeckého myšlení o historii a jejím zkoumání, když píše: „*A snad často, ba přechoasto pokládáme takový román za historii a získáváme mravní vzpruhu a korektury svého života na základě historie nehistorické.*“¹²² Je to vědomí toho, že historie se skutečně odehrála, co legitimizuje historii a její mravní poslání. Historie (na rozdíl od románu) je tak velmi bezpečným způsobem, jakým lze řídit a korigovat život každého člověka, ale stejně tak národa, státu či civilizace. Na druhou stranu se toto poslání historie nevyklučuje s její estetickou hodnotou, spočívající v umění vyprávět a stylu. Chaloupecký uznává, že: „*Je jistě*

---

¹¹⁸ Tamtéž s. 9

¹¹⁹ Tamtéž s. 9

¹²⁰ Tamtéž s. 9.

¹²¹ Tamtéž s. 23

¹²² Tamtéž s. 23

*a zůstane předností historikovou a historie, dovede li svým literárním nadáním znázorniti nám děje minulosti perem básnický plastickým a v jejich dramatickém a často tragickém spádu a účinnosti.*¹²³

Též souhlasně zmiňuje francouzskou klasifikaci věd, ve které je historie počítána mezi belle lettres, na rozdíl od německého Wirtschaft.¹²⁴ Nicméně celý odstavec uzavírá konstatováním, že tvůrčí stránka historikovy práce je pouze prostředkem a nikoliv cílem jeho práce. Historik tedy konstatuje fakta na základě důkladné kritiky pramenů, poté formuluje souvislosti mezi těmito fakty a následně takto verifikované poznání představuje čtenáři s maximálním využitím svého literárního nadání. Cíl zkoumání historie ovšem spočívá ve „světě mravním“.¹²⁵

Na Chaloupeckého textech o smyslu a účelu poznávání historie je znepokojující vzdálenost či odlišnost od myšlení současného. Nikoliv v otázkách, které si klade – ty jsou naopak velmi dobře srozumitelné každému, kdo překročí nejzákladnější rámec reflexe minulostního rozměru lidské existence. Rozdílnost spočívá v užitých pojmech a jejich významech. Konkrétně mám na mysli pojmy „život“, „mravnosti“, „objektivita“ a „pravdivosti“. Není nutné podtrhávat jejich význam pro myšlení minulosti. O pojmech mravnosti – označující schopnost člověka k určitému jednání směřujícímu k (blíže nespecifikovanému) obecnému dobru a života, znamenajícího aktuální stav člověka nebo kolektivních entit jako stát, národ či církev, jsem se již zmínil výše.

Chaloupecký konstatuje, že objektivita v historii je relativní, a že je nedosažitelná.¹²⁶ Nemá tím ovšem na mysli objektivitu ve smyslu možnosti či nemožnosti člověka poznat historii, takovou jaká se odehrála ani tím nemá na mysli, že by byla legitimní existence více výkladů historie paralelně vedle sebe. To co činí objektivitu nedosažitelnou, je podle V. Chaloupeckého výběrovost faktů. Každá historie je neobjektivní, protože vždy se jedná jen o její výsek zúžený historikem na konkrétní fakta a ohraničený v čase a prostoru.

Historií objektivní by tedy bylo vypsání kompletních dějin bez vynechání žádného faktu, žádného období a žádného činitele ať už kolektivního nebo individuálního. K tomu jen na okraj – pro Chaloupeckého jsou myslitelnými činiteli (dnes bychom použili pojmy aktér či kolektivní entita) dějin významné

---

¹²³ Tamtéž s. 2

¹²⁴ Tamtéž s. 2

¹²⁵ Tamtéž s. 11

¹²⁶ Tamtéž s. 23

individuality z oblasti politiky, národy, státy a v neposlední řadě církev. A právě nutnost a potřeba volby mezi nimi je jednou z hlavních příčin nemožnosti historika dosáhnout objektivní historie.

Čeho naopak historik podle Chaloupeckého schopen je, to je historie pravdivá. Kdyby dnes historik napsal v úvodu své studie, že představuje čtenáři pravdivou historii, s největší pravděpodobností by se setkal s nepřijetím a kritikou ze strany svých kolegů. Ovšem Václav Chaloupecký pravdivost historie vyzdvihuje jako hlavní pilíř jejího mravního významu. Pojem pravdivosti konstruuje v opozici k historii nepravdivé, která je synonymem pro historický román, poezii či jiné beletristické žánry. Nejde tu o historii pravdivou ve smyslu korespondenční teorie pravdy – tedy historii věrně zobrazenou skrze zrcadlo pramenů, ale o historii opravdovou. Historii, která se opravdu stala. Protože jenom historie, která se skutečně odehrála, může být důkazem, že „*to co bylo, je opět možné.*“¹²⁷ A stát se tak bezpečnou inspirací čtenáři ke konkrétnímu mravnímu jednání.

Jak výše představené texty interpretovat ve vztahu k reprezentaci historika? V první řadě již jejich samotná existence je její významnou složkou. Chaloupecký je skrze tyto texty reprezentován jako typ historika, který má potřebu a považuje za vhodné zabývat se na hlubší úrovni reflexí poznávání historie, recipovat významné zahraniční myslitele a za třetí vyjadřovat se k aktuálním problémům vědecké obce, jako je například vztah historie a sociologie.

Pozorný čtenář si jistě všiml, že v první části kapitoly se Chaloupeckého textům dostalo pouhého představení, aniž by byly zasazeny do kontextu aktuálního bádání o historickém myšlení Chaloupeckého doby. Nicméně právě skrze zasazení do kontextu základních pojmů bude možné si udělat hlubší představu o reprezentaci historika v těchto textech a navíc ukázat na jejich význam pro dějiny československého dějepisectví jako takové. Jde především o jejich interakci s pojmy historismu, pozitivismu a sociologie v díle A. Comta a nepochybně velmi významnou otázkou je recepce Nietszscheho textu.

Prvním pojmem, který bude třeba prověřit je „historismus“. Tento pojem označuje v dějinách dějepisectví epochu, která vznikla v Německu v 1. polovině 19. století a odtud se rozšířila na univerzity v celém světě. Významnou roli

---

¹²⁷ Tamtéž s. 7

sahrála především Humboldtova univerzita v Berlíně. Nicméně pro tuto práci jsou významné především typické znaky myšlení o historii a jejich případné stopy v Chaloupeckého textech.

Podstatou historismu je historizace pohledu na svět, zdůraznění procesualnosti a změnnosti světa, který lze správně pochopit pouze skrze zasazení jevů a faktů do jejich vývojového kontextu. Dějiny tak tvoří kontinuální proces složený z jednotlivých, nevratných a neopakovatelných faktů, které jsou výsledkem lidské aktivity v dějinách. Tuto kontinuitu lze rozdělit a zkoumat ve třech základních epochách – antice, středověku a novověku.

Historický fakt je v historismu považován za základní jednotku, ze kterých se skládá historie. Tyto fakty historik odkrývá v pramenech a tak se děje postup v historické vědě. Nicméně je třeba zdůraznit, že za historické fakty byly považovány pouze události z dějin politiky, diplomacie, národa či církve, případně činy významných osobností svázaných s těmito entitami. Velkou změnou, kterou přinesl historismus do myšlení o minulosti je přesvědčení o vědeckosti historie, která pomocí přísné kritiky pramenů objevuje nová fakta a zapojuje do příčino-následkového řetězu.¹²⁸

Druhým pojmem je „pozitivismus“. Pro nás bude významný především ze dvou důvodů. Za prvé v jedné z nejlivnějších prací na téma československého dějepisectví z pera autorské dvojice František Kutnar a Jaroslav Marek, je Václav Chaloupecký řazen do kapitoly „*České pozitivistické dějepisectví mezi dvěma světovými válkami*“ a za druhé Chaloupecký sám cituje zakladatele pozitivistické filozofie Augusta Comta.¹²⁹ Kutnar s Markem dělí pozitivistické dějepisectví na dva proudy: filologický a filosofický. První z nich je: „*filozoficky a politicky naprosto bezbarvé studium dějin, vyčerpávající se detailní a minuciózní registrací a analýzou empirických, tj. v písemných pramenech přímo obsažených faktů.*“¹³⁰

V tomto případě lze jen velmi těžko mluvit o konkrétním propojení s Comtovou filozofií. Nanejvýše v tom smyslu, že francouzským filozofem

---

¹²⁸ K pojmu historismu: Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 197-207, Zamorski Krzysztof, Dziwna rzeczywistość: wprowadzenie do ontologii historii, Księgarnia Akademicka, Krakow 2008 s. 167-192

¹²⁹ Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 701

¹³⁰ Tamtéž s. 275

naznačený vývoj směrem k racionálnímu poznání, potvrzuje správnost přístupu k minulosti z pozic založených na deskriptivním přístupu k historickým pramenům. Filozofickým pozitivizmem jsou pak míněny pokusy zobrazit lidské dějiny jako vývojové schéma podobné evolučnímu vývoji a vyabstrahovat z něj zákonitosti jeho vývoje, determinující pokrok civilizace. Příkladem filozofického pozitivizmu tak může být práce Henryho Thomasa Buckla *History of civilization in England*, hledající objektivní zákony pokroku v dějinách.¹³¹

V tomto směru považuji za nejzajímavější tezi prof. Krzysztofa Zamorského o nepřímém vlivu pozitivizmu na historickou vědu na počátku 20. století.¹³² Comtova filozofie představuje vývoj dějin ve třech fázích: teologické (dětství), metafyzické (mládí) a racionální (dospělost). Poslední z nich je fáze kvalitativně nejvyšší, umožňující stanovit zákony, které umožní lépe řídit lidskou společnost. Recepte těchto východisek vedla k založení jednotlivých národních sociologií konkrétně německé Maxem Weberem a Francouzské Emilem Durkheimem. Teprve ustanovení národních sociologií na základě snahy o zkoumání obecnějších zákonů a principů ovlivňující společnost vedlo ke kritice historické vědy z těchto pozic. Vliv pozitivizmu v historiografii se tak konkretizoval v sociologické a ekonomické kritice historie a následně ve vzniku sociálních a hospodářských dějin.¹³³

Ovšem historie nebyla kritizována pouze z pozic rodící se sociologie a ekonomie, ale také na základě filozofické kritiky. Jejím představitelem je dílo *O užitečnosti a škodlivosti historie pro život* Friedricha Nietzscheho.¹³⁴ I jím se Chaloupecký zabývá a to velmi důkladně. Především přebírá kritiku antikvářského přístupu k historii, ke které se sám hlásí. A naopak za nejužitečnější způsob přístupu k historii považuje monumentální – tedy takovou, která je inspirací a motivací k jednání. Zajímavé je, že Chaloupecký zcela pomíjí historii kritickou, o které Nietzsche píše, jako o třetím způsobu myšlení historie. Bez povšimnutí také zůstala tvrzení německého filozofa, že historie nemůže a nemá

---

¹³¹ Buckle, Henry Thomas. *History of civilization in England*. London: G. Richards, 1903-1904. 2 sv.

¹³² Zamorski Krzysztof, *Dziwna Rzeczywistość: Wprowadzenie Do Ontologii Historii*, Wyd. 1 (Kraków: Księgarnia Akademicka, 2008). 182-203

¹³³ Příkladem tématu, spojujícím tyto nové a kritické proudy je historie cen. Z představitelů pak především F. Simiand propojující ekonomii, sociologii a historii.

¹³⁴ Nietzsche Friedrich, *O Užitečnosti a škodlivosti historie pro život*, in: Nietzsche, Friedrich a Kouba, Pavel, ed. *Nečasové úvahy*. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992 s. 83-165

být vědou. Naopak v Chaloupeckého textech se objevuje konstatování, že historie se svými metodami přiblížila vědám přírodním.

Jak tedy Chaloupecký interpretuje Nietzscheho? Především si ho bere na pomoc při kritice antikvářského přístupu k historii a sám se hlásí k monumentálnímu rozměru historie, kterému přisuzuje nejvyšší mravní hodnotu historie. Bez nadsázky je tak možné konstatovat, že Chaloupeckého úvahy mají na jednu stranu podobnou intenci jako Nietzscheho kritika. Jde mu o historii, která slouží přítomnosti po morální stránce. Z druhé strany ovšem velkou část myšlenek obsažených v díle O užitečnosti a škodlivosti historie pro život ponechává stranou a nijak je nereflektuje.

Jaký tedy mají Chaloupeckého texty vztah k pojmům historismu a pozitivizmu? Porovnáme-li obsah textů s výše zmíněnými pojmy, uvidíme, že základem Chaloupeckého myšlení je historismus. Především v zaměření na dějiny států, národů a jednotlivců, případně církve, v zdůraznění pramenné kritiky jako základu historikova řemesla. Naopak, z pozitivistické – tedy sociologicko-ekonomické, kritiky metodologie historie nečerpá téměř vůbec a kritizuje sociologii jako vědu, jejíž úkol poznávání zákonitostí je v principu nesplnitelný. Jediným ozvukem pozitivistického myšlení je tak tvrzení o tom, že metoda kritiky historických pramenů se již přiblížila přírodním vědám.

Naopak velmi výrazně pozitivně recipuje kritiku historismu F. Nietzscheho, přičemž vytváří dichotomii monumentálního a antikvářského přístupu k historii. Přestože tak základní znaky Chaloupeckého pojetí historie směřují spíše směrem k historismu, zároveň mu nedělá problém částečně přijmout kritiku téhož myšlenkového proudu za součást svého myšlení.

Tento rozpor je ale zdánlivý. Chaloupecký na jednu stranu nepřijímá sociologickou kritiku ve sféře metodologie, ale v oblasti smyslu poznávání minulosti je kritice otevřený a souhlasný. Jeho myšlení historie tak stojí na metodologických základech historismu, ale smysl mu dodává až Nietzscheho monumentální historie. A v tom spočívá inovace, kterou ve svých úvahách Chaloupecký představuje a která je způsobem reprezentace historika, se kterým jsme se doposavad v této práci nesetkali. Inovace, která svědčí o historikovi jako o mysliteli, který zná zahraniční autory a kritiky svého vlastního oboru, který dokáže nejen bránit, ale také konstruktivně rozvíjet.

Závěr

Předcházející část práce měla charakter deskriptivní a analytický. Uvedla na scénu prameny a jejich vztah k reprezentaci historika. Nyní je čas k představení výsledků bádání – syntéze. Nejprve v nejkonkrétnější rovině výsledků těchto analýz v souvislosti s jednotlivými historiky. Bude tak řeč o reprezentaci Fridolína Macháčka, Josefa Peška a Václava Chaloupeckého a o tom, co mají tyto reprezentace společného a čím se naopak liší. Následně se na výsledky provedených zkoumání podívám z obecnější perspektivy skrze samotný pojem „reprezentace historika“. Proměnily se jeho konstitutivní rysy během psaní práce? Jaké okolnosti mají vliv na jeho vymezení a konkrétní aplikaci? Jak může být využit při dalším promýšlení dějin československého dějepisectví? A konečně ve třetí části závěru se pokusím o zhodnocení užitých metodologických východisek z hlediska jejich schopnosti otevírat nové prostory tázání a nově využívat potenciálu archivních pramenů.

Reprezentace historiků

Začnu tím, jak se ve světle výše analyzovaných pramenů jeví reprezentace Fridolína Macháčka jako historika - jak se v jeho textech tento pojem naplňuje a tvaruje. Centrální složkou reprezentace F. Macháčka, objevující se ve všech pramenech od Kulturního adresáře po odborné texty, je identita Plzně a jejích obyvatel. Tento spojník se vine jako červená nit všemi dalšími složkami reprezentace historika a jeho účelem je vytvoření jasného vztahu mezi autorem a jeho publikem, které je díky tomu jednoznačně definováno a legitimizuje Macháčkovu činnost v plzeňském muzeu, archivu a dalších institucích. O úspěšnosti této strategie svědčí jak jeho dlouhodobé působení na těchto pozicích, ale i jeho současné místo v historii Archivu města Plzně.¹³⁵ Pokud tedy budu mluvit o ostatních složkách Macháčkovy reprezentace, bude třeba mít na vědomí, že jsou směřovány k Plzni a jejím obyvatelům.

Další prvky se již váží k odbornému výkonu historika, jak ho představuje plzeňský archivář. V podstatě se jedná o figuru sběru historických pramenů a jejich zpřístupňování v nových institucích jako například fotografický archiv či vědecká knihovna. Tato součást prezentace odborného výkonu Fridolína Macháčka je patrna především v první části jeho autobiografie.¹³⁶ Druhou součástí je osvětová činnost, spočívající v proslovených přednáškách v Plzni i okolí, pravidelném přispívání do místních novin i ve vystoupeních v rozhlase.¹³⁷ Již nyní mohu předeslat, že zdůrazňováním své osvětové činnosti se Macháček liší od zbylých dvou historiků a potvrzuje tak tezi mé bakalářské práce, že jednou z nejvýznamnějších složek reprezentace regionálních historiků je právě osvětová činnost v místě jejich působení.¹³⁸ Organizační i osvětová činnost má vést k vytvoření vlastivědně-historické syntézy Plzně a Plzeňska (jejíž významnou součástí je dílo analyzované v této práci: Plzeň a Plzeňsko v minulosti a přítomnosti) k jejímuž vytvoření se Macháček cítí povolán a jako její budoucí tvůrce se prezentuje. Tato syntéza se tak má stát vrcholem odborného výkonu

---

¹³⁵ O současné pozici F. Macháčka v historii plzeňského archivnictví svědčí jak webové stránky Archivu města Plzně: <http://amp.plzen.eu/o-nas/historie-archivu/historie-archivu.aspx> (poslední náhled 4. 4. 2014) nebo nástěnka umístěná na chodbě budovy archivu, připomínající nejvýznamnější osobnosti archivu.

¹³⁶ Archiv města Plzně, fond Fridolín Macháček, karton 1651, inv. č. 756

¹³⁷ Seznam přednášek lze nalézt v Archivu města Plzně, fond Fridolín Macháček, karton 1661, inv. č. 606 - 610

¹³⁸ Sixta Václav, Kolektivní biografie československé historiografie k roku 1934, bakalářská práce obhájená na FF UK 10. 09. 2012 s. 50

Fridolína Macháčka. Díky tomu se také prezentuje jako završitel celé předchozí tradice plzeňské historie, archivnictví a vlastivědy.

Tezi, že se Fridolín Macháček reprezentuje jako tvůrce syntézy historie a vlastivědy Plzeňska, které dosáhne díky rozsáhlé organizační, publikační a osvětové činnosti potvrzuje i analýza jeho textů z Plzně a Plzeňska v minulosti a přítomnosti. Aplikace Barthesových pojmů ukázala, že v textu samotném chybí přítomnost autora a naopak je zvýrazněná příběhová linie hlavního aktanta v podobě obyvatel Plzně a nepřátel omezujících svobodný rozvoj města. Co to znamená? Mimo jiné je díky tomu velmi dobře vidět, jaké výkony nejsou součástí Macháčkovy reprezentace. Konkrétně mám na mysli absenci jakýchkoliv pokusů vykročit mimo rámec tradice plzeňského kulturního života. Například tak nenalezneme žádné pokusy o metodologickou reflexi práce historika nebo o propojení Plzeňského prostředí s univerzitním v Praze.

Co naopak podtrhnul rozbor pomocí shifterů, aktantů, dějů a lexik je hlavní důraz na velké vyprávění příběhu Plzně a jejích obyvatel, které se tak stává legitimizací odborného výkonu F. Macháčka a zastiňuje další případné aspekty jeho díla. Pokud bych měl klasifikovat způsob reprezentace Fridolína Macháčka jakožto historika, volil bych pojem „angažovaný historik“, jehož hlavními znaky jsou dominance pedagogicko-identitotvorné intence jeho díla, překrývající metodologické nároky a celooborový kontext ve výsledných textech a za druhé jasné směřování na konkrétní - nejčastěji regionálně (Plzeň a Plzeňsko) či profesně (učitelstvo) vymezené publikum, které zajišťuje jeho práci legitimitu.

Zatímco u Macháčka jasně dominuje historický příběh Plzeňských obyvatel, texty Josefa Peška jsou plny vnitřních napětí a o poznání mnohohvrstevnatější. Přesto v nich lze najít jednoznačně nejvýznamnější složku reprezentace J. Peška jakožto historika, kterou je bezesporu zvládnutí základních „řemeslných“ dovedností historika. Doklady tohoto tvrzení lze nalézt jak v autobiografii profesora akademického gymnázia, tak v jeho díle Nechanice nad Bystřicí.¹³⁹

Co tedy konkrétně tvoří klíčovou část Peškovy reprezentace? V první řadě je to nepochybně heuristika – důkladné sebrání veškerých možných pramenů, včetně vyslechnutí žijících svědků, jak bylo možno vidět v případě tvorby knihy o

---

¹³⁹ Pešek, Josef. Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916 s. 7

F. Škroupovi. Stejně tak dlouhý výčet navštívených archivů v případě dějin Nechanic nemůže čtenáře nechat na pochybách, že základem historikovy práce je sběr pramenů.

A právě s heuristikou se váže jedno z napětí výše zmíněného díla J. Peška. To spočívá v neustále připomínané nejistotě autora, vyjadřované výrazy jako: „asi“, „V práci své jsem podal, co jsem mohl – a dovedl.“, „pravděpodobně“, nebo jednoduše vloženým otazníkem u nejisté datace. Tato často a otevřeně přiznávaná nejistota však tím více podtrhuje minuciózní heuristiku jako základ reprezentace historika. Naznačení nejistého místa ve výkladu dějin obce ukazuje čtenáři, že tady se autor necítí jistý, zda dosáhl ideálu, kterého se cítí povinen dosáhnout. A vzhledem k tomu, že nejistota je spjata s možným nedostatkem pramenů, je jasné, že oním nedosáhnutým ideálem je vyčerpání všech možných historických pramenů.

Druhým pilířem řemeslných dovedností jsou metodologické inspirace. Především stojí za pozornost vliv pomalu se etablujících sociálních dějin, reprezentovaných Pekařovou Knihou o Kosti či Přehledu dějin selského stavu v Čechách a na Moravě Kamila Krofty.¹⁴⁰ Přiznání se k univerzitním profesorům a jejich dílům jako ke své inspiraci vytváří Josef Pešek druhou výraznou část reprezentace historika, do jehož odborného výkonu patří kromě heuristiky, také zvládnutí aktuálních metodologických inspirací. Jejich konkrétní aplikace se pak projevuje v kapitolách o hospodářských dějinách Nechanic, zvycích a obyčejích tamních obyvatel či například cechách řemeslných.

Poslední částí reprezentace Josefa Peška je pak zájem o nejrůznější obory z oblasti umění. Historik tak podle Peška má mít přehled o dění v krásné literatuře, hudbě, malířství, architektuře atp. Nejlepším důkazem toho je výčet děl autora Nechanické historie, který zahrnuje jak tvorbu uměleckou, tak odbornou.¹⁴¹ Tento aspekt též podtrhuje ve své autobiografii.¹⁴²

Pojmem, který zvýrazňuje specifika Peškovy reprezentace (a tím i jinakost od reprezentace F. Macháčka) je „kritický historik“. Kritickým historikem je ten, jehož tvorba je založena na podrobné heuristice a recepci metodologických

---

¹⁴⁰ Pekař, Josef a Ryantová, Marie, ed. *Kniha o Kosti: kus české historie*. Vyd. 5., v Elka Press (a třetího dílu) 1. Praha: Elka Press, 1998, Krofta, Kamil a Janoušek, Emanuel, ed. *Dějiny selského stavu: [přehled dějin selského stavu v Čechách a na Moravě]*. Vydání 2. V Praze: Jan Laichter, 1949.

¹⁴¹ Dolenský Antonín, ed. *Kulturní adresář ČSR: biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníků*, Josef Zeibrdlich, Praha 1934 s. 333

¹⁴² Archiv Národního muzea, fond Josef Pešek, karton 3

východisek, nabytých v kontaktu s elitními historiky z univerzitního prostředí. Základem je ovládnutí a aplikace těchto kritérií kritičnosti jakožto podstata odborného výkonu historika. Implicitně tak z jeho přístupu vyplývá, že se znalostí kritických metod lze psát na jakémkoliv téma, pro jakéhokoliv čtenáře.

Václav Chaloupecký ve svém díle nezdůrazňuje ovládnutí metod heuristiky a kritiky pramenů. Jeho reprezentace spočívá v představení a obhájení konkrétní teze. Jak sám píše v závěru *Starého Slovenska*: „*Jejím cílem je ukázati a dokázati existenci Slovenska, jakožto zvláštní individuality geografické a historické.*“¹⁴³ Zvládnutí profesních dovedností je pro něj samozřejmostí, kterou nemusí explicitně dokládat. Obhajoba teze je také základní strukturou jeho textu. Jak je vidět z jeho analýzy pomocí Barthesova pojmu shifter, Chaloupecký užívá shifter uspořádání takovým způsobem, který plní funkci shifteru naslouchání. Jak jsem již ukázal výše, daří se mu to díky uspořádání jednotlivých shifterů do sekvencí, které nejprve představí prameny a fakta, potvrzující konkrétní tezi, ke které se autor pomocí posledního shifteru otevřeně přihlásí.¹⁴⁴

Druhou významnou částí reprezentace historika na základě Chaloupeckého textů je explicitně formulovaná reflexe teoretických a metodologických východisek zkoumání historie. I v tomto bodě se Chaloupecký liší od svých dvou spolužáků, mezi jejichž texty nenajdeme podobné úvahy jako je „*O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejímu vztahu k životu.*“¹⁴⁵ Už jen sama potřeba formulovat svá základní myšlenková východiska je specifickou součástí reprezentace historika.

Pokud jde o způsob, jakým Chaloupecký tuto reflexi provádí, je třeba zdůraznit některé podrobnější znaky reprezentace historika, které z tohoto textu vyplývají. Za prvé jde o recepci tehdejší kritiky historismu z filozofických pozic zastoupené dílem *O škodlivosti a užitečnosti historie pro život* Friedricha Nietzscheho, ze kterého Chaloupecký recipuje především kritiku antikvářského přístupu k poznávání minulosti. To je významné negativní vymezení se vůči přehnaně faktograficky orientovaným badatelům. Touto exkluzí Chaloupecký formuluje požadavek na to, aby si historik kladl otázky směřované ke smyslu poznávání historie, na které sám v témže textu dává odpověď, hlásící se

---

¹⁴³ Chaloupecký, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava: Filosof. fakulta univ. Komenského, 1923 s. 287

¹⁴⁴ Viz kapitola reprezentativní dílo.

¹⁴⁵ Archiv Akademie věd, fond Václav Chaloupecký, *O smyslu, úkolu a potřebě historie a jejímu vztahu k životu.*, Karton I

k monumentálnímu způsobu uchopení historie, jak ho definoval Nietzsche. Naopak negativně se vymezuje ke kritice historie z pozic sociologie, kterou kritizuje z pozice jejího cíle formulovat zákony vývoje lidské společnosti, který považuje za nesplnitelný.

Po výše nastíněných klíčových bodech reprezentace historika, jak se jeví z textů Václava Chaloupeckého, je možné ji shrnout jako reprezentaci „historika-vědce“. Jejím hlavním znakem je za prvé důraz na formulování a důkladné obhájení konkrétní teze, ke které se autor otevřeně hlásí. To vše za samozřejmého užití všech dostupných pramenů a jejich pečlivé kritiky, stejně tak jako dodržení formálních nároků na odbornou práci. Za druhé pak reflexe metodologických a filozofických diskusí spojených s poznáváním historie. Ovšem reflexe kritická a otevřená – tedy umožňující jak na jedné straně přijetí některých nových myšlenek a na druhé straně odmítnutí těch, které se neshodují s názorem autora. Výsledkem je pak explicitně formulovaná představa o tom, proč a jak má smysl se zabývat historií a jaké nároky musí splňovat „historik – vědec“.

V první části závěru jsem popsal a pojmenoval tři způsoby reprezentace historika, tak jak vyplývají z provedených analýz textů V. Chaloupeckého, F. Macháčka a J. Peška. Konkrétně máme před sebou „angažovaného historika“, vyznačujícího se dominancí pedagogicko-identitotvorné intence v jeho textech a těsným přimknutím se k určité čtenářské skupině, které nabízí možnost „ztotožnění se“. „Kritický historik“ naopak zakládá svoji reprezentaci na zvládnutí minuciózní heuristiky a přísné kritiky pramenů. Na rozdíl od předchozího typu reprezentace se „kritický historik“ explicitně hlásí ke svým metodologickým východiskům, která považuje za významnou součást legitimizace svojí práce a nabízí tak čtenáři „důvěryhodnou (uvěřitelnou, spolehlivou) historii“

A nakonec „historik – vědec“ jenž ve svých textech týkajících se jeho reprezentace nezmiňuje nároky na zvládnutí historického řemesla, ale zvýrazňuje význam vytvoření a následného obhájení teze či tvrzení o minulosti. Druhým znakem „vědeckého“ způsobu reprezentace historika je existence textů, reflektujících aktuální metodologické a filozofické kritiky historie, ke kterým zaujímá svůj vlastní postoj.

Zabývám li se reprezentacemi trojice historiků, je vhodné se krátce pozastavit u vztahu těchto reprezentací k dominantnímu diskurzu na toto téma.

Tento dominantní diskurz lze rekonstruovat z dobových slovníků, encyklopedií a publikací Úvodu do studia dějepisu Ensta Bernheima a Dějin a dějepisu Jaroslava Golla.¹⁴⁶ V základních rysech (a o ty tu jde především) se v odpovědi na otázku „Kdo je historik?“ shodují a to jak obsahově, tak užitým pojmoslovím, přejatým z Bernheima.

Aktuální dějepisectví je pojímáno jako „genetické“, tedy takové, jehož cílem a úkolem je vysvětlit proces povstání určitých společenských jevů a jednání aktérů v minulosti. Základním úkolem historika se tak stává odhalení kauzálního řetězce vedoucího k pochopení zkoumaného jevu v jeho jedinečnosti. Snaha definovat obecné zákony vývoje lidské společnosti, je pak přenechána sociologii. Užitek historického poznání je pak sebereflexe lidstva a jeho vývoje, pochopení současné situace (díky znalosti její kauzality), etický rozměr historie a výchova k vlastenectví.

Pokud se jedná o metodologii, především je zdůrazňována role extenzivně pojaté heuristiky, která je nejdůležitější součástí reprezentace historika. „*Metoda historikovy práce má čtyři úkoly: sebrati materiál, týkající se toho či onoho hist. faktu (události, osoby), který nepoznáváme přímo, nýbrž prostřednictvím pozůstatků z otisků jeho dosud zachovaných do přítomnosti, 2. utřídit tento materiál, 3. zjistiti vzájemnou souvislost fakt, z něho čerpaných, 4. vyvolati z něho co možná nepřesnější obrysy skutečnosti.*“¹⁴⁷ Tedy: heuristika, kritika, pojetí (interpretce) a podání jsou čtyřmi kroky v práci historika.

Jaká je souvislost těchto textů s texty zvolených historiků? Mám za to, že jsme svědky spíše míjení se, než komunikace mezi texty Peška, Macháčka, Chaloupeckého a základními formulacemi úkolu a metody historika. Z pohledu práce s pojmem „reprezentace historika“ se takovéto přehledové texty nemohly stát diferenciacními pro konkrétní reprezentaci historika, protože se jedná o texty vysoce inkluzivní, s nízkou mírou vymezení se vůči jiným přístupům. Představme si, že by se například Fridolín Macháček přihlásil v úvodu ke své knize k pojetí

---

¹⁴⁶ Bernheim, Ernst. Úvod do studia dějepisu. V Praze: Jan Laichter, 1931

Goll, Jaroslav. Jaroslava Golla Vybrané spisy drobné. V Praze: Historický klub, 1928-1929

Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý kompas, 1925-1933. 7 sv.

Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1888-1909. 28 sv.

Komenského slovník naučný. V Praze: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937-1938. 10 sv.

¹⁴⁷ Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha:

Československý kompas, 1925-1933. 7 sv., svazek 3 s. 110

dějepisectví, jak ho vymezuje Masarykův slovník. Co by to na jeho reprezentaci změnilo? V podstatě nic, protože základní metodologické nástroje, vymezené v textech dominantního diskursu, jsou i tak explicitně či implicitně obsaženy v reprezentacích všech našich historiků.

Funkcí dominantního diskursu je ustanovení pojmu historika na té nejobecnější rovině, která může být konsensuálně přijímaná napříč historiografií od amatérských badatelů po univerzitní profesory. Vlastní diferenciací a vznik toho, co nazývám „reprezentací historika“ probíhá v konkrétním sociálním kontextu, v rámci konkrétního textu a v konkrétní epistemologické situaci.

V souvislosti s touto skutečností vnímám přínos pojmu „reprezentace historika“, který umožňuje jinou práci s pojmem „kontext“, než na kterou jsme zvyklí. Analýza reprezentativních děl skrze tento pojem ukázala, že není jeden společný kontext, který bychom mohli nazvat například „československá historiografie 1. poloviny 20. století“, ale podtrhuje, že kontext je jedinečnou vlastností každého z textů. A právě takto formulované kontexty umožňuje pojem „reprezentace historika“ zkoumat.¹⁴⁸

---

¹⁴⁸ Pokud bych chtěl hledat ve zkoumaných textech společné (obecné) prvky, volil bych pojem m. Foucaulta epistémé.

Reprezentace historika jako pojmový nástroj

Z nepopíratelné rozmanitosti „reprezentací historiků“ mi plyne na jedné straně závěr, že pojem „reprezentace historika“ má potenciál ukazovat na různé způsoby zkoumání minulosti v dějinách dějepisectví. Na druhou stranu ze stejného důvodu vyvstává potřeba vysvětlení lišících se reprezentací, což je především otázkou po samotném pojmu „reprezentace historika“, který umožňuje tyto odlišnosti uchopovat a promýšlet.

Ovšem dříve, než se pokusím definovat pojem „reprezentace historika“ ve světle předchozích závěrů, bude třeba alespoň krátce věnovat pozornost tomu, co je vlastně „pojem“ v kontextu zkoumání minulosti v prostředí činícím si nárok na vědeckost. „Pojem“, jak se s ním snažím pracovat, je v jazyce vyjádřená myšlenková konstrukce, jíž je vlastní vnitřní struktura utvářející význam pojmu.¹⁴⁹ Tato struktura ukotvuje daný pojem v kontextu, který umožňuje jeho porozumění publikem, a zároveň jsou její součástí kritéria, která umožňují na základě exkluze a inkluze formulovat jaké jevy ještě pojem označuje a jaké již ne. Vzhledem k nemožnosti historika definujícího pojem vykročit po za jazyk není nikdy možné vymezit konkrétní pojem s naprostou přesností.

Splnění hypotetického požadavku na stvoření takového pojmu by znamenalo nutnost vytvořit umělý metajazyk, který by nezávisle definoval pojmy a vztahy mezi nimi. Přestože například logika by mohla být považována za podobný metajazyk, zbavený symbolických významů, v prostředí zkoumání minulosti je situace komplikovanější. Komplikace spočívá v tom, že již jazyk představení historické materie, je sám o sobě metajazykem ve vztahu k jazyku pramenů a pro jeho kontrolu by tudíž bylo nutné vytvořit jazyk na pomyslné třetí úrovni. Proto považuji za významnější otázku po smyslu užívání co nejpřesněji tvarovaných pojmů. Ten vidím v možnosti otevírat nové pohledy, otázky a propojení v kontaktu s konkrétním materiálem. Tak je možné z limitu, spočívajícím v nutnosti užívání jazyka, učinit přednost a využít jí k inspirativnímu tázání se po vysvětlování jevů spojených s lidskou minulostí.

Pro popis vnitřní struktury pojmu „reprezentace historika“ považuji za nejvhodnější užít metaforu sítě. První inspirací mi v tomto rozhodnutí byla kniha

---

¹⁴⁹ Zamorski Krzysztof, *Dziwna rzeczywistość: wprowadzenie do ontologii historii*, Księgarnia Akademicka, Krakow 2008
s. 332-339

Umberta Eca *Od stromu k labyrintu* z roku 2012, kde se autor zabývá metaforami lidského poznání nejčastěji vyjadřovanými v encyklopediích a slovnících.¹⁵⁰ Metaforu sítě jakožto množiny bodů, které lze propojovat v nekonečnu variantách, považuje Eco za typickou pro současnou dobu, jejíž vědomí o rozpínajícím se vesmíru neumožňuje užití hierarchicky strukturovaných metafor, jakými jsou strom nebo labyrint.

Druhou inspirací mi je teorie Actor – Network theory (dále jen ANT) jejímž autorem je Bruno Latour.¹⁵¹ ANT je teorií, jejímž cílem je vysvětlit konkrétní sociální jevy jako například vědecké vynálezy nebo politické události. Jejím základem je představa sítě jako: „souboru jednajících aktérů, kteří se vzájemně ovlivňují. Zároveň je „*souborem různých činitelů, provázaných specifickými vazbami.*“¹⁵² Důležitým momentem je „rekonstituování se sítě“, které je způsobeno příchodem nového aktéra, nebo proměnou některého ze stávajících prvků.

Co považuji za významný přínos ANT je za prvé dynamika vazeb a vlivů mezi články sítě, které jsou obousměrné – vstoupí-li do sítě nový aktér, změní se nejen síť, ale i nový aktér. Za druhé je to zdůraznění vlastnosti metafory sítě, že z každého bodu síť vypadá trochu jinak. Nicméně předchozí dva koncepty jsou pro mě spíše volnými inspiracemi a při konstruování vnitřní struktury pojmu „reprezentace historika“ se jimi vždy budu inspirovat pouze částečně.

Ona vnitřní struktura, o které tu byla před chvílí řeč, má především propojit konkrétní materii s pojmem „reprezentace historika“, proto se nyní vrátím poněkud zpět, abych mohl začít od základů budovat nejvýznamnější pojem této práce. Toto budování vychází z rozdílnosti reprezentací a snahy dobrat se příčin této rozmanitosti. Síť, tvořící vnitřní strukturu pojmu „reprezentace historika“ má sedm článků (pevných bodů, uzlů).

Prvním z nich je „historik - autor“. Tím mám na mysli autora, jak ho promýšlí především literární věda včetně v této práci již zmiňovaného R. Barthesa. „Historik – autor“ obrací naši pozornost k tomu, že „reprezentace historika“ je poznatelná pouze skrze textualizované prameny a tudíž je není na

---

¹⁵⁰ Eco, Umberto, *Od stromu, k labyrintu*, Argo, Praha 2012

¹⁵¹ Latour, Bruno. *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. 1st pub. in paperback. Oxford: Oxford University Press, 2007

Abriszewski Krzysztof, *Wszystko otwarte na nowo: teoria Aktora-Sieci i filozofia kultury*, Wydawn. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010

¹⁵² Kafar Marcin, *Biografie naukowe perspektywa transdyscyplinarna*, Wydawnictwo uniwersytetu Łódzkiego, 2011

škodu užívat analytické nástroje, které historikům nabízí právě literární věda. Dobrým příkladem toho, je práce s pojmem shifter, který umožňuje zkoumat vstupování „historika – autora“ do výpovědi o minulosti. Tento historik je pro účely bádání zbaven svého vzdělání, sociálního původu, světonázoru a dalších faktorů, které jsou součástí jeho obvyklého biografického profilu. To ovšem historikovi dějepiscectví umožňuje poznat u zkoumaného historika stránky myšlení o minulosti, které by jiným způsobem byly těžko poznatelné.

Druhým uzlem v metaforické síti je „text“ ve smyslu konkrétní uzavřené práce, kterou lze podrobit analýze. V mojí práci se jedná o tzv. reprezentativní díla.¹⁵³ Tyto texty představují materiál ke zkoumání intence autora, obsahu díla, užitých metod či metanarativu. V nich by měl historik realizovat svoji představu o tom, co je reprezentativním výkonem historika. I zde mohou být užitečné literárně vědné pojmy, jako byly aktanty, děje a lexika, ale samozřejmě nejen tyto.¹⁵⁴ Tedy text se všemi svými vrstvami a aspekty jako základní předmět analýzy a klíčový pramen konstrukce pojmu „reprezentace historika“.

Třetím bodem v síti je „školení“. Jde o proces odborné přípravy během studia na univerzitě, který definuje studentům základní představu o tom co je historie, jaké jsou její metody, jaký je sociální status historika a stává se tak jedním z formujících prvků každého historika ať už ve své další kariéře na univerzitě mu představená východiska popře, potvrdí nebo posune jejich význam, není možné se od nich zcela oddělit. Pojem „školení“ má dvě složky: epistemologickou a sociální.

Epistemologickou složkou tohoto pojmu rozumím předávání filozofických, metodologických i jednoduše praktických základů (heuristika) oboru prostřednictvím výuky, doporučené četby i vlastní práce (praxe) studentů. Tato složka do velké míry svědčí o představách, kdo je to historik, a co je jeho úkolem a jakým způsobem ho má plnit. Jejich různá osvojení se pak stávají významnou složkou „reprezentace historika“.

Sociální složkou mám pak na mysli především možnost budování vzájemných vztahů a sociálních sítí. Tyto často mocenské a často i konfliktní vztahy pak mohou hrát roli při umísťování historiků na jejich budoucí pracoviště

---

¹⁵³ Viz kapitola Reprezentativní dílo s. 22

¹⁵⁴ Jiné, neméně zajímavé pojmy nabízí například Quentin Skinner: SKINNER Quentin, Pohnutky, záměry a interpretace textu, Aluze 2011/3 s. 67-75, přeložila Kateřina Vlasáková

apod. Nicméně epistemologickou složku tohoto pojmu považuji za významnější pro pojem „repräsentace historika“, zatímco sociální hraje výraznější roli v rámci sociologie vědy. Ostatně význam faktoru „školení“ v obou výše zmíněných složkách toho pojmu potvrzují i interpretace československého dějepisectví 1. poloviny 20. stol., založené na pojmu Gollovy školy, stavějící tak roli univerzitních studií na přední místo co do vlivu na vývoj kariéry historika.¹⁵⁵ Problémem těchto interpretací může být omezení se pouze na vliv „školení“ jakožto jediného interpretačního klíče.

Následujícím článkem ve vnitřní struktuře „repräsentace historika je „region působení“. Z hlediska tohoto pojmu je nejdůležitější rozlišení mezi periferií a centrem a poté jeho vliv na složení publika (čtenářstva). V souvislosti s funkcí rozdílu mezi periferií a centrem je vliv na „repräsentaci historika“ zřejmý. Je jisté, že centra intelektuálního a kulturního života jako například Praha či Vídeň se stanou součástí seberepräsentace historika velmi snadno. Příslušnost k dění v centru vyjádřená v místě bydliště či instituci, kde je historik zaměstnán, naznačuje jeho pozici v oborové hierarchii. Nicméně rozdílnost mezi centrem a periferií se může stát součástí „repräsentace historika“ i jiným způsobem.

Například proklamovanou snahou o propojení periferie s centrem, propojení dvou center či přiblížení se nebo naopak úplným oddělením periferie od centra apod. Ve zde bádáných materiálech je tento aspekt patrný například u budování institucionálního zázemí Fridolínem Macháčkem v Plzni (vytváření centra kraje), nebo v přiznání se k učitelům a inspiracím z pražské univerzity J. Peška v úvodu ke knize o dějinách Nechanic nad Bystřicí (propojení periferie a centra).

To, že „region působení“ má značný vliv na čtenářstvo není těž nijak složité dokázat. Jednoduše knihy městského archiváře v Plzni a profesora československých dějin na univerzitě v Bratislavě budou mít rozdílné auditorium. Nicméně tato hranice není nepropustná a právě její překročení se může stát o to významnější součástí „repräsentace historika“. A z toho důvodu je důležité zabývat se faktorem čtenáře jako samostatným bodem v síti vnitřní struktury pojmu „repräsentace historika“.

---

¹⁵⁵Nejnámějším příkladem je práce: Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009

Jak se „čtenář“ stává součástí „reprezentace historika“? Literární teorie, zastoupená především Kostnickou školou recepční estetiky zná různé teoretické modely čtenáře, nicméně v případě „reprezentace historika“ je třeba význam recepce více specifikovat.¹⁵⁶ K tomu mi pomůže i připomenutí jakých typů pramenů se tyto úvahy týkají. Obecně jde především o texty z pera konkrétního historika, ze kterých je možné pomocí různého druhu analýz usuzovat na jeho představu o tom, jaká je jeho reprezentace jakožto historika. Čtenář v takových textech hraje roli ve dvou podobách.

První je čtenář explicitní. To je tedy čtenář, na něhož se autor odkazuje, jemuž text dedikuje, a jehož přítomnost v textu dílo legitimizuje. Tato legitimizace se může odehrávat na základě formulování užitečnosti čtenáři (učebnice pro učitele), společného záměru (součást širšího společného badatelského projektu), cílené polemiky či provokace, nebo vyplnění konkrétní objednávky. Dobrým příkladem toho jsou úvody k reprezentativním dílům F. Macháčka a J. Peška vždy přesně vymezující svoje čtenářstvo.

Druhou podobou čtenáře přítomného v textech historiků je „čtenář implicitní“. Zde se již pohybujeme na poli literární vědy – konkrétně v díle Wolfganga Isera, který tvrdí toto: „*Implicitní čtenář není tedy zakotven v empirickém podkladu, ale spočívá ve struktuře samotného textu*“.¹⁵⁷ Struktura textu je tak podle Isera autorem připravenou šablonou, do které může čtenář v průběhu procesu čtení vkládat významy. Praktickým důsledkem tohoto modelu pro analýzu textů je předpoklad, že je možné z textu abstrahovat implicitního čtenáře, jehož znaky nám autor zanechal. Přestože jsem tento model explicitně neužil v této práci, je možné si představit jeho aplikaci na text Starého Slovenska Václava Chaloupeckého, který se neobrací k žádnému explicitnímu čtenáři, ale lze předpokládat minimálně dva: české univerzitní historiky v čele s Josefem Pekařem v Praze a slovenskou kulturní obec. Ať už má „čtenář“ explicitní či implicitní podobu, je jisté, že bez tohoto pojmu se při analýze reprezentace historika nelze obejít.

---

¹⁵⁶ Přehled koncepcí čtenáře viz Iser Wolfgang, *Implicitní čtenář* in: Červenka, Miroslav, ed., Vízdalová, Ivana, ed. a Sedmidubský, Miloš, ed. *Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Vyd. 1. Brno: Host, 2001

¹⁵⁷ Iser Wolfgang, *Implicitní čtenář* in: Červenka, Miroslav, ed., Vízdalová, Ivana, ed. a Sedmidubský, Miloš, ed. *Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky*. Vyd. 1. Brno: Host, 2001 s.

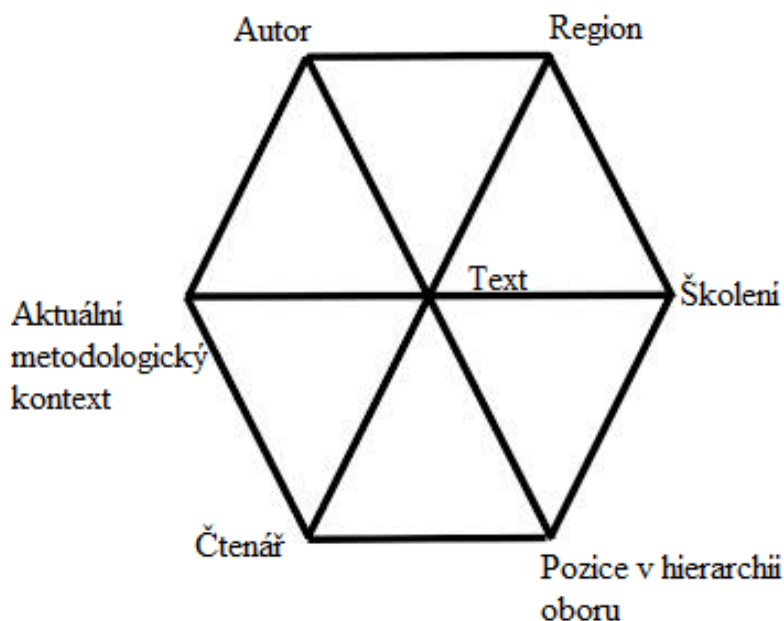
Šestým článkem sítě je „pozice v hierarchii oboru“. To ovšem neznamená jen instituci, jejímž členem historik je, ale zahrnuje také celé jeho curriculum, včetně jeho přátelských nebo více či méně napjatých vztahů s ostatními kolegy, které si vybudoval po cestě k aktuální pozici. Jako součást „pozice v hierarchii oboru“ tak je třeba vnímat nejen rozdíl mezi tím, když historické dílo napíše univerzitní profesor a regionální historik, ale také skutečnost, že ji mohl napsat historik levicově orientovaný, či kritik odsunutý na druhořadou pozici jako výsledek jeho neustálých výpadů vůči kolegům atp. V kontextu této práce lze představit rozdíl mezi tím, kdyby Staré Slovensko napsal Fridolín Macháček místo Václava Chaloupeckého. Byla by reakce na stejnou knihu tak bouřlivá? Byla by vůbec nějaká reakce?

Posledním pevným bodem v mojí metaforické síti je „aktuální metodologický kontext“. Mám tím na mysli recepci současných diskusí nad stavem, posláním a statutem poznávání minulosti. V konkrétní situaci historiků, jejichž počátek kariéry sahá do prvních deseti let dvacátého století, je možné mluvit o kritice historiografie ze strany filozofie a sociologie. Její přijetí, odmítnutí nebo opominutí je též součástí reprezentace historika, protože mu to umožňuje se vymezit vůči kolegům s jiným pohledem na věc či se identifikovat s konkrétně orientovanou skupinou historiků. Tento bod je především významný při zkoumání vytváření reprezentace historika vzhledem k jeho odbornému čtenáři - kolegovi historikovi.

V předchozích odstavcích jsem popsal, jak vypadá metaforická síť vnitřní struktury pojmu „reprezentace historika“ tak jak vyplynul z analýzy pramenů. Tvoří ji sedm bodů – aspektů, které lze samostatně analyzovat a po propojení v síti tvoří spolu s ostatními body pojem „reprezentace historika“ (viz obr. 1). Jak tedy pojem „reprezentace historika“ slouží k vysvětlení symbolické komunikace historika se svým publikem? Nebo též jinými slovy: jak je možné pomocí téhož pojmu vysvětlit proč se konkrétní historické dílo stane či nestane reprezentativním textem ve svém oboru?

Tento proces symbolické komunikace zobrazuje jako průběžné vytváření sítě, skládající se z jednotlivých bodů a vztahů mezi nimi. Tuto síť buduje historik ve svém textu pomocí přímých i nepřímých odkazů, citací, poznámek pod čarou, zvoleným stylem atp. Rozmanitost způsobů symbolické komunikace mezi

historikem a čtenářem jeho práce vysvětluje tento pojem jako různou sílu vazeb mezi jednotlivými body a zároveň různé hodnoty připsané konkrétním bodům.

Obrázek 1

Podíváme-li se na příklad reprezentace F. Macháčka, je zřejmé, že nejsilnější vazba vede na ose „autor“ – „pozice v hierarchii oboru“ – „čtenář“. Druhou nejsilnější vazbou je pak vazba „čtenář“ – „region“ a „region“ – „pozice v hierarchii oboru“. Naopak velmi nestabilní je vazba mezi „autorem“ a „pozicí v hierarchii oboru“ a „aktuální metodologický kontext“ v síti zcela chybí. Stejně tak zapojení „školení“ do sítě je minimální. Tuto podobu reprezentace Fridolína Macháčka potvrzují i jeho současné reprezentace v Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví, nebo též na plakátu v Archivu města Plzně, představujícím historii personálního obsazení tohoto pracoviště.¹⁵⁸ V obou dvou případech je považován za historika s regionálním významem.

U Josefa Peška je dynamika vazeb poněkud jiná: nejsilnější vazbou je linie „autor“ – „školení“ a vazby mezi ostatními body jsou velmi slabé a celá síť se tak jeví poněkud nestabilně – s tím se zdá korespondovat i fakt, že kniha *Nechanice nad Bystřicí* není mezi výčtem autorových děl v *Kulturním adresáři*.¹⁵⁹ Přestože jeho síť je rozlehlejší než Macháčkova (např. zahrnuje „aktuální metodologický

¹⁵⁸ Kutnar, František a Marek, Jaroslav. *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 918,919

¹⁵⁹ Dolenský Antonín, ed. *Kulturní adresář ČSR: biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*, Josef Zeibrdlich, Praha 1934 s. 333
Archiv Národního muzea, fond Josef Pešek, Karton 2, inv. č. 128

kontext“), Peškovi se nepodařilo vytvořit dostatečně silné vazby na to, aby se jeho práce stala reprezentativní v kontextu regionálních dějin, jejichž rámec nebyla s to překročit.¹⁶⁰

Naopak velmi pevnými vazbami se podařilo provázat dílo Václavu Chaloupeckému. Reprezentativnost Starého Slovenska spočívá na silných vazbách mezi všemi body v síti, přičemž výjimkou je čtenář. Chaloupecký mobilizuje všechny možnosti symbolické komunikace, aby jeho síť unesla tíhu dvojího čtenáře: Prahy – reprezentované mj. Josefem Pekařem a Bratislavy, potažmo celého slovenského kulturního prostředí. Tato situace se také následně odrazila v přijetí Starého Slovenska.¹⁶¹ Jak se mi snad podařilo na předchozích řádcích ukázat skrze pojem „reprezentace historika“ se symbolická komunikace jeví jako dynamický proces založený na obousměrných vazbách mezi prvky sítě. Reprezentativním dílem v oboru se tak může stát to, jehož síť je nejrozlehlejší, ale zároveň dostatečně stabilní a silná, aby si dokázala uchovat svoji celistvost.

Tento způsob práce je možné uplatnit na širokou škálu témat z dějin dějepisectví. Například zkoumání sítí u nepopíratelně významných děl jako jsou Stručné dějiny českého a slovenského dějepisectví Kutnara a Marka, Pekařova Kniha o Kostí či z novějších prací Náměstí Krasnoarmějců 2, zabývající se tzv. normalizací a Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jinou, ale neméně zajímavou možností je komparativní výzkum tvoření sítí u různých prací na jedno téma: například biografie Edvarda Beneše či Emila Háchy by mohly být dobrým materiálem ke zkoumání rozdílů a podobností mezi sítěmi různých autorů.

A nakonec z mého pohledu nejzajímavější možnost, kterou je podrobná analýza historiografického sporu, pomocí pojmosloví, představeného v této práci. Možnost ukázat budování sítě jedním autorem a snahy o její destabilizaci z per jeho kritiků, by mohly odhalit nejedno další pole zkoumání dějin dějepisectví pomocí pojmů „reprezentace historika“ a „reprezentativní dílo“.

Východiskem k této práci byla kvantitativní analýza Kulturního adresáře z roku 1934. Bylo toto východisko plodné, či se ukázalo jako slepá ulička? Konečný soud je především na čtenáři, ale přesto si dovoluji formulovat vlastní

---

¹⁶⁰ Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009 s. 641

¹⁶¹ K přijetí Starého Slovenska viz: Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012 s. 167-176

odpověď. Kvantitativní analýzy mají svá velká interpretační rizika, spočívající v nebezpečí přílišných generalizací, nevhodně formulovaných kritérií a v neposlední řadě špatně zvoleného reprezentativního vzorku. Obecně lze říci, že se jedná o směr bádání, v jehož centru pozornosti je utváření struktur, trendů a procesů zachycené v měřítku celých společností či socioprofesionálních skupin. Z kvantitativně pojatého zkoumání není možné zachytit dějiny pohledem subjektu, jeho myšlení, motivace a přesvědčení – jednatel je rozpuštěn v přesně definovaných kategoriích.

Nicméně toto rozpuštění není definitivní. Není konečné v tom smyslu, že je možné právě na základě struktury, získané pomocí kvantitativní analýzy dojít proti proudu k jednotlivci, jeho textům a myšlení. O to jsem se pokusil v právě končící práci: vyjít z půdorysu, narýsovaného na základě kategorií specializace, generace, regionu působení a pozice v hierarchii oboru a zaměřit svoji pozornost na konkrétní historiky a jejich práce a analyzovat způsoby symbolické komunikace mezi historikem a jeho čtenářem.

Seznam pramenů a literatury

Prameny nevydané:

Archiv Akademie věd, fond Václav Chaloupecký

Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta, Katalogy posluchačů, inventární číslo 42 - 77

Archiv Univerzity Karlovy, fond Matriky Univerzity Karlovy, inventární číslo 2, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II

Archiv Univerzity Karlovy, osobní složka Václav Chaloupecký

Archiv Univerzity Karlovy, fond Filozofická fakulta, disertační práce, inv. č. 335, 440, 474

Archiv města Plzně, fond Fridolín Macháček EL NAD 816

Archiv Národního muzea, Fond Josef Pešek, karton 1 – 4

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Antonín Dolenský, č. fondu 267, karton 1-14

Státní okresní archiv Hradec Králové, fond Josef Pešek

Prameny vydané:

Dolenský Antonín, ed. *Kulturní adresář ČSR: biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*, Josef Zeibrdlich, Praha 1934

Chaloupecký, Václav. *Staré Slovensko*. Bratislava: Filosof. fakulta univ. Komenského, 1923

Macháček, Fridolin, ed. *Plzeň a Plzeňsko v minulosti i přítomnosti*. Plzeň: Lidová universita Husova, 1925

Pešek, Josef. *Nechanice nad Bystřicí: minulostí do přítomnosti*. V Praze: Al. Bohdanecký, 1916

Sekundární literatura:

Abriszewski Krzysztof, *Wszystko otwarte na nowo: teoria Aktora-Sieci i filozofia kultury*, Wydawn. Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2010

Anderson, Benedict, *Představy společnosti*, Karolinum, Praha 2008

Appleby, Joyce Oldham, Hunt, Lynn a Jacob, Margaret C. *Jak říkat pravdu o dějinách: historie, věda, historie jako věda a Spojené státy americké*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2002.

- Barthes Roland, Diskurz historie, in: Česká literatura 6/2007 s 815-828
- Barthes Roland, Smrt autora, Mantela 1968
- Bartlová, Milena: Reprezentace. In: Kultura jako téma a problém dějepisectví. Brno, Matice moravská 2006, s. 63-70
- Bartoš, František Michálek. Vzpomínky husitského pracovníka. 1. vyd. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1970.
- Beneš Zdeněk, Kontinuity českého a československého dějepisectví 20. století, in.: Přednášky z XLVII. běhu letní školy slovanských studií, Univerzita Karlova, Praha 2004,
- Bernheim, Ernst. Úvod do studia dějepisu. V Praze: Jan Laichter, 1931.
- Bělič, Vít, Štaif, Jiří, Symbolická reprezentace duchovních a proces sekularizace ve Vilímkově Národním albu z roku 1899. In: Sekularizace venkovského prostoru v 19. století. Brno, Matice moravská 2009
- Bělohávek Miloslav, Fridolín Macháček, Archivní časopis 1969 (roč 19), Orbis Praha 1969, s. 97 - 101
- Bloch Marc, Králové divotvůrci, Argo, Praha 2004
- Buckle, Henry Thomas. History of civilization in England. London: G. Richards, 1903-1904
- Burke, Peter, History and Historians in the 20th Century. Oxford Univ. Press, 2002
- Burke, Peter. The Fabrication of Louis XIV. 1st ed. New Haven: Yale University Press, 1992
- Činátl Kamil, Dějiny a vyprávění, Argo, Praha 2011
- David, Jaroslav et al. Slovo a text v historickém kontextu: perspektivy historickosémantické analýzy jazyka. Brno: Host, 2013
- Dolenský Antonín, ed. *Kulturní adresář ČSR: biografický slovník žijících kulturních pracovníků a pracovníc*, Josef Zeibrdlich, Praha 1934
- Dolenský Antonín, ed. *Soupis pražských knihoven: adresář a průvodce s uvedením podmínek přístupu a hodin úředních*. Jan Svátek, Praha 1926
- Ducháček Milan, Václav Chaloupecký: Československý historik a archivář (1882-1951), Dizertační práce obhájená na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy 25. 9. 2012
- Ducháček, Milan , Vladyka Dětenický z Dědic. Václav Chaloupecký jako strážce odkazu meziválečné historiografie. In: Proměny diskursu české marxistické

- historiografie. (Kapitoly z historiografie 20. století) / České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2008 s. 151-169.
- Ducháček Milan, Z anarchisty knížecím archivářem: Václav Chaloupecký: léta zrání československého historika (1904-1918).. In: Marginalia Historica : časopis pro dějiny vzdělanosti a kultury Praha : Univerzita Karlova v Praze Roč. 3, č. 1 (2012), s. 5-51
- Ducháček, Milan Dva kohouti na jednom smetišti. Václav Chaloupecký, Josef Pekař a selská otázka v husitství. In: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. K poctě Petra Čorneje / Praha: Paseka, 2011 s. 348-403.
- Ducháček Milan, Jak dobýt Slovensko: kořeny čechoslovakismu Václava Chaloupeckého. Dějiny a současnost. Kulturně historická revue. 32, č. 2, (2010), s. 24-27
- Ducháček Milan, Václav Chaloupecký a budování historického semináře Univerzity Komenského.. In: Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Příspěvky k dějinám Univerzity Karlovy / [Vedoucí red.]: Svobodný, Petr Praha : Univerzita Karlova Roč. 52, č. 2 (2012 [vyd. 2013]), s. 101-134.
- Durkheim Émile, Elementární formy náboženského života, OIKOMENEH, Praha 2002
- Foucault, Michel. Archeologie vědění. V Praze: Herrmann & synové, 2002
- Goll, Jaroslav. Jaroslava Golla Vybrané spisy drobné. V Praze: Historický klub, 1928-1929
- Iggers, Georg G. Historiography in the twentieth century: from scientific objectivity to the postmodern challenge, with a new epilogue by the author [online]. Middletown, CT: Wesleyan University Press, 2005
- Chaloupecký, Václav. Selská otázka v husitství: příspěvek k ideologii doby a revoluce. V Bratislavě: Academia, 1926
- Chaloupecký Václav, Přítomnost učitelkou minulosti in.: Kutnar, František, ed. První sjezd československých historiků 1937: přednášky a debaty. V Praze: Československá historická společnost, 1938, s. 33 - 42
- Iser Wolfgang, Implicitní čtenář in: Červenka, Miroslav, ed., Vízdalová, Ivana, ed. a Sedmidubský, Miloš, ed. Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Vyd. 1. Brno: Host, 2001

- Jakobson, Roman. 1957. "Shifters, verbal categories, and the Russian verb," in Selected Writings, vol. II, Word and Language, The Hague: Mouton, 1971. s. 132
- Jaksch Friedrich, *Lexikon sudetendeutscher Schriftsteller und ihrer Werke für die Jahre 1900-1929*, Gebrüder Stiepel, Reichenberg 1929
- Janečková Jitka, "Mám je ty Plzeňáky přece jen nakonec rád." Fridolín Macháček, plzeňský historik, archivář, muzejník a kulturní pracovník. Obrazy života a přátelství v zrcadle korespondence s Václavem Vojtiškem, rigorózní práce obhájená na FF UK 7.4.2011
- Jauss Hans Robert, Dějiny literatury jako výzva literární vědě, in: Červenka, Miroslav, ed., Vízdalová, Ivana, ed. a Sedmidubský, Miloš, ed. Čtenář jako výzva: výbor z prací kostnické školy recepční estetiky. Vyd. 1. Brno: Host, 2001, s. 7-38
- Kafar Marcin, Biografie naukowe perspektywa transdyscyplinarna, Wydawnictwo unywrsytetu Lodzkiego, 2011
- Kalista, Zdeněk a Víšková, Jarmila, ed. Po proudu života. Vyd. 1. Brno: Atlantis, 1996-1997
- Kaplan Karel, Pravda o Československu 1945 - 48, Panorama, Praha 1990
- Kohout Jan, Regionální historiografie na počátku 21. století s přihlédnutím k regionu východních Čech. Vývoj dějepisectví na Novobydžovsku, diplomová práce obhájená na Masarykově univerzitě v Brně 30.1.2013
- Komenského slovník naučný. V Praze: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937-1938. 10 sv.
- Křest'an, Jiří. Zdeněk Nejedlý: politik a vědec v osamění. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2012
- Kuhn S. Thomas, Struktura vědeckých revolucí, OIKOYMENH, Praha 1997
- Kutnar, František a Marek, Jaroslav. Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví: od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století. 3., dopl. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2009
- Latour, Bruno. Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory. 1st pub. in paperback. Oxford: Oxford University Press, 2007
- Lytard J.F., O postmodernismu: postmoderno vysvětlované dětem. Postmoderní situace. Praha 1993
- Masarykův slovník naučný: lidová encyklopedie všeobecných vědomostí. Praha: Československý kompas, 1925-1933. 7 sv.

- Morávková, Naděžda. Miloslav Bělohávek a Plzeňská historická škola: cesty plzeňského odborného dějepisectví. Část I., (Od počátků do roku 1965). Vyd. 1. Plzeň: Ševčík, 2008.
- Morávková, Naděžda. František Graus a československá poválečná historiografie. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013
- Nietzsche Friedrich, O Užitečnosti a škodlivosti historie pro život, in: Nietzsche, Friedrich a Kouba, Pavel, ed. Nečasové úvahy. 2. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992 s. 83-165
- Noiriel Gérard, Úvod do sociohistorie, SLON, Praha 2012
- Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. V Praze: J. Otto, 1888-1909. 28 sv.
- Pekař, Josef a Ryantová, Marie, ed. Kniha o Kosti: kus české historie. Vyd. 5., v Elka Press (a třetího dílu) 1. Praha: Elka Press, 1998
- Seibt Ferdinand, ed. a Neumüller Michael, ed. *Vereinwesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern: Vorträge der Tagungen des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 25. bis 27. November 1983 und vom 23. bis 25. November 1984*, München 1986
- Sixta Václav, Kolektivní biografie československé historiografie k roku 1934, bakalářská práce obhájená na FF UK 10.09.2012
- Špět, Jiří. Fridolín Macháček jako muzeolog a organizátor českého muzejnictví. Plzeň: Západočeské muzeum, 1996.
- Štaif, Jiří. Historici, dějiny a společnost: historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu, 1790-1900. Část I., II. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 1997
- Štaif, Jiří. František Palacký: život, dílo, mýtus. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 2009
- Štaif, Jiří: Sociální a kulturní dějiny. Několik poznámek k postmoderní diskusi. In: Kultura jako téma a problém dějepisectví. Brno, Matice moravská 2006 s. 35-47
- Řezníková Lenka, Co reprezentují historické reprezentace? In: Dějiny - teorie - kritika / Praha: Masarykův ústav AV ČR 2, č. 1, (2005) s. 45-64.
- Šůla, Jaroslav, Vzpomínky PhDr. Josefa Peška na pražská univerzitní léta. In: Královéhradecko. Historický sborník pro poučenou veřejnost / Hradec Králové : Státní oblastní archiv v Zámrsku 1, (2004,) s. 271-284.

Wolf D, (general editor), The Oxford History of historical writing, Vol. 4 (1800 – 1945). Oxford University Press 2011

Wrzosek, Wojciech, Historia – Kultura – Metafora, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1997

Zamorski Krzysztof, Dziwna rzeczywistość: wprowadzenie do ontologii historii, Księgarnia Akademicka, Krakow 2008

Zívalová, Kristýna. Fridolín Macháček - historik, archivář, muzeolog. Plzeň [i.e. Olomouc]: ViaCentrum, 2010

